

No:31

2024
MART

YEŞİL EKONOMİ VE İKTİSADİ KALKINMA: POLİTİK İKTİSADİ BİR DEĞERLENDİRME

■ İsa Yılmaz

İKAM ARAŞTIRMA RAPORLARI 31

İLKE
ilim kültür eğitim vakfı

ikam
İSLAM İKTİSADİ ARAŞTIRMA MERKEZİ

YEŞİL EKONOMİ VE İKTİSADİ KALKINMA: POLİTİK İKTİSADİ BİR DEĞERLENDİRME

İsa Yılmaz

Yayın Koordinatörü

Mehtap Nur Öksüz

Editör

Sümeysra Aydın

Tasarım

Betül Berra Kurt

İLKE Vakfı, toplumsal meselelerle ilgili bilgi, politika ve strateji üreten, karar alıcılara yol gösterecek araştırmalar yapan ve gelecek için gerekli birikimin oluşmasına katkı sağlayan bir sivil toplum kuruluşudur.

Bu Araştırma Raporu, İslam İktisadi Araştırma Merkezi (İKAM) tarafından hazırlanmıştır. İKAM, yeni bir iktisadi düşüncenin küllü bir şekilde inşası için yetkin fikir ve teorilerin üretilmesini teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

ÖZET

Küresel ekonominin son yüzyıllık görüntüsü ekonomi, çevre ve toplum ekseninde biri diğerinin gelişimini sınırlayan önemli sonuçlar doğurmuştur. Ekonomik politikaların nihai olarak insan ve toplum refahını artırmak ve iktisadi kalkınmayı tüm topluma yaymak gibi bir misyonu olmasına rağmen, mevcut uygulamalar iktisadi verimlilik adına küresel gelir eşitsizliğine, kaynakların verimli kullanımı adına çevre tahribatına ve iktisadi süreklilik adına ekonomik ve finansal krizlere sebep olmuştur. Bu rapor, ortaya çıkan bu tablonun politik iktisadi bir çerçevesini sunmayı amaçlamaktadır. Avrupamerkezci iktisadi kalkınmanın bedeli olarak ortaya çıkan ve en acil çözüm bekleyen alanlardan biri olan çevre sorununa bu açıdan yaklaşan rapor; ulusal, bölgesel ve küresel çevre politikalarını söylem ve eylem düzeyinde mukayeseli biçimde ele almaktadır. Yeşil ekonomi olarak adlandırılan söylemin uygulamada sağlıklı işleyebilmesi için çevre krizinin öncelikle teknik bir sorun olmaktan öte politik bir mesele olduğunu vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir kalkınma amaçları, yeşil ekonomi, iktisadi kalkınma.

ABSTRACT

The last century of the global economy has had significant consequences for the economy, environment and society, each of which limiting the development of the other. Even though economic policies ultimately have a mission to increase human and social welfare and spread economic development across society, current practices have led to global income inequality in the name of economic efficiency, environmental degradation in the name of efficient use of resources, and economic and financial crises in the name of economic sustainability. This report aims to provide a political economy framework for this emerging picture. Approaching the environmental problem, which has emerged as the cost of Eurocentric economic development and is one of the most urgent areas in need of a solution, the report compares national, regional and global environmental policies at the level of discourse and action. This report emphasizes that in order for the so-called green economy to function properly in practice, the environmental crisis is more than a technical problem; it is a political issue.

Keywords: Sustainable development goals, green economy, economic development

YAZAR HAKKINDA

İsa Yılmaz, İstanbul Bilgi Üniversitesi ve University of London çift diploma programı kapsamında 2013 yılında İşletme-Ekonomi Bölümünde Üstün Başarı Programında London School of Economics (LSE) akademik rehberliğinde lisans eğitimini tamamladı. Durham Üniversitesi İslami Finans Bölümünde 2014 yılında “İslami Sosyal Refah Fonksiyonunu Oluşturmak: İslam Ahlak Ekonomisi Açısından Bir Değerlendirme” konulu teziyle yüksek lisans derecesi ve 2019 yılında “İslam Ahlak Ekonomisine Dair: Kalkınmacı Vaatler, Finansallaşma Yanılgısı ve Metodolojik Açmazlar” konulu teziyle doktora derecesi aldı. Hâlen İstanbul Medeniyet Üniversitesi İktisat Bölümünde doçent olarak görev yapmaktadır. Ekonomik kalkınma, finansallaşma ve İslam politik ekonomisi üzerine çeşitli akademik makaleler yayınlamıştır. Ayrıca, gelişmekte olan ekonomiler için adil kalkınma ve refah sonuçları olan özgün modeller öngörmeye çalışan alternatif ekonomik ve finansal sistemleri araştırmaktadır. Bu alanları keşfetmek için ahlaki ekonomi, politik ekonomi, iktisat felsefesi ve alternatif bankacılık ve finans modelleri konularına ilgi duymaktadır.

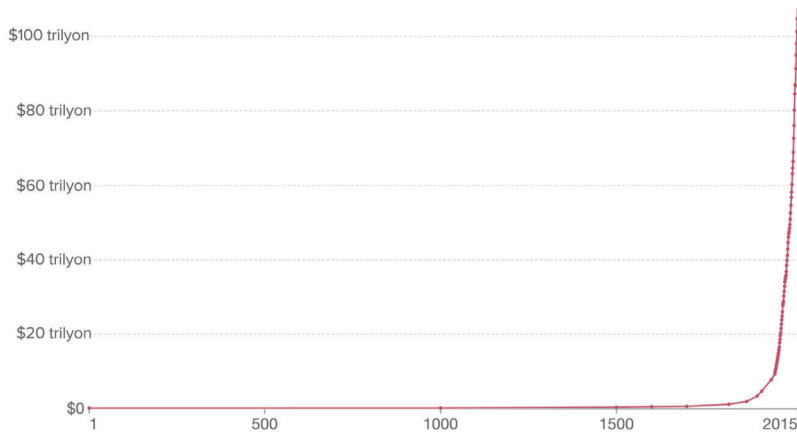
 0000-0001-7388-8539

Giriş

İktisat teorileri ve politikaları arasında kalkınma oldukça sık kullanılan merkezi bir kavramdır. İlerleme, gelişme, büyüme ve refah gibi olumlu çağrışımlar içeren tüm ifadelerin bir şekilde bağlandığı kalkınma kavramının iktisadi bir söyleme dönüşmesinin arkasında geniş bir iktisadi düşünce literatürü yatmaktadır. Her ne kadar iktisadi kalkınma söyleminin tarihsel olarak öne çıkmasının sebeplerini araştırmak bu çalışmanın kapsamının ötesinde yer alsada yeşil ekonomi, Sürdürülebilir Kalkınma (SK) ve döngüsel ekonomi gibi yaygın kullanımların küresel bir söylem haline gelmesinde iktisadi kalkınma önemli bir rol oynadığı için kavramın kısa bir tarihi serüvenine değinmek yerinde olacaktır.

Kalkınmacılık fikri en temelde sosyal düzen arayışı ile yakından alakalıdır. Örf ve din gibi kurumlara dayalı norm ve kuralların egemen olduğu modern öncesi toplumlarda insanların bir arada barış içerisinde yaşamasının en temel şartı bir düzen inşa etmek, ona tabi olmak ve onu kemale ulaştırmaktan geçmekteydi. Bu yüzden, semavi dinlerin tamamının önerdiği hayat nizamının nihai amacı benimsediği prensipler ışığında sosyal, iktisadi ve siyasi alanları da içeren kapsamlı bir tekamül sürecini sağlamaktır. Batı dünyasının tarihsel serüveninde yaşadığı gelişmeler, kopmalar ve kırılımlara bakıldığında özellikle kilisenin hakim olduğu bir dünya görüşünün yıkılmasından sonra Aydınlanma Çağı ile gelen yeni sosyal düzen anlayışı, din faktörü yerine insan merkezli hümanist bir yaklaşımı öne çıkarmıştır. Böyle olunca, bahsedilen amacı gerçekleştirmede tanrısal düzen ve hukuk sisteminin yerini doğal düzen fikri almış ve toplumsal tasavvurda paradigmatik bir kayma gerçekleşmiştir (Méda, 2018).

İnsanların geçmişte alet yapma, var olanı geliştirme ve çevresini güzelleştirme anlamında her daim çabası olmasına rağmen yaşanan paradigmatik kaymadan ötürü özellikle Aydınlanma Dönemi sonrası bu çabanın içeriği, kapsamı ve özneleri de değişmiştir. Önceleri din bir yaşam biçimi olarak bahsedilen tekamül sürecine rehberlik ederken dinsel kurumların yıkılmasıyla birlikte dinin bir ritüel olmaktan öteye geçemediği, bunun yerine insan aklı ve idraki ile sınırlı bir gelişme arayışı ön plana çıkmıştır. Modern insanın yükü, bu geçişle beraber, yeryüzünü ilahi yardıma ihtiyaç duymaksızın ya da ona bağımlı olmaksızın yaşanabilir en üst seviyeye ulaştırmaktadır. Günümüzde bu misyon kendini kalkınmacılık söylemi etrafında göstermektedir. Kavram her ne kadar başlarda doğa bilimlerinde kullanılıp biyolojik gelişimi işaret etse de zamanla sosyal bilimlerde kendine yer bulmasıyla insanların ve toplumların, sosyal evrim ve gelişimi için de kullanılmıştır (Arndt, 1981).

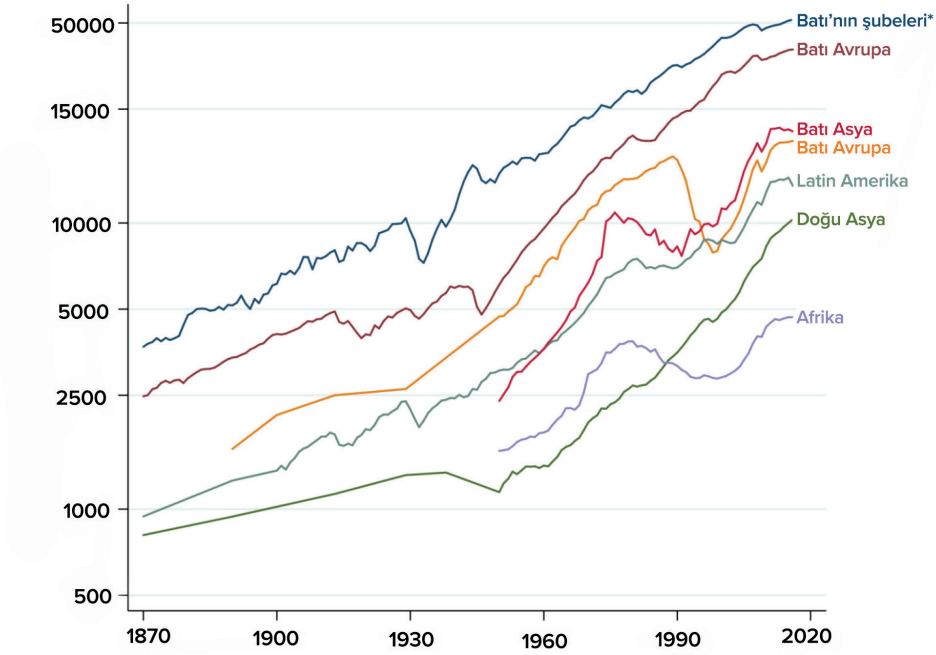

Grafik 1. Küresel Millî Gelir (Trilyon ABD Doları, 1-2015)

Kaynak: Maddison Project Database

Sosyal düzen inşasında tanrısal hukuku devre dışı bırakan Aydınlanma tecrübesi Batı'da sosyal yaşam ve iktisadi koşullarda hızlı bir ilerlemeyi ve pozitif materyalist bir dünya görüşünü ön plana çıkarmıştır. Önceleri kendine yetme, kanaat ve eşya ile kurulan sınırlı ve geçici ilişki yerini kâr güdüsü, dünya ve içindekilerle daha sıkı ve kopmaz ilişkileri şart koşan bir tutkuya bırakmıştır (bkz. Hirschman, 2018). Ancak şunu ifade etmek gerekir ki Batı dünyasında hal böyleyken üçüncü dünya olarak adlandırılan diğer toplumlarda 19. yüzyıla kadar bu değişimin izleri ancak silik bir şekilde görülebiliyordu. Rönesans, Reform ve Sanayi Devrimi gibi Batı tarihinin çok önemli kırılımlarına bakıldığında, bu gelişmelerin tamamının doğal düzen ile çatışmanın bir sonucu olduğu kolaylıkla gözlemlenebilir. Özellikle Sanayi Devrimi kalkınmacılık boyutuyla değerlendirildiğinde üretim seviyesinin mevcut ihtiyacın çok ötesine taşındığı ve refah anlamında ciddi kazanımlar yaşandığı bir gelişme olması açısından kalkınma iktisadı tarafından sıklıkla vurgulanır. Klasik emek ve sermaye birlikteliğinden doğan üretim anlayışı Sanayi Devrimi sonrası yavaş yavaş teknolojinin de üretim faktörleri arasında yer almasıyla büyük değişime uğramış ve bu sayede ihtiyacın çok ötesinde bir üretim kapasitesine ulaşılmıştır (bkz. Grafik 1). Özellikle Avrupa kıtasının geneline yayılan refah artışı Grafik 2'de görüleceği üzere kişi başına düşen milli gelirdeki çarpıcı değişime doğrudan etki etmiştir. Üretimdeki bu ivme beraberinde yüksek refah getirmiş ve üretimi yakalayacak bir tüketim talebi için kapitalist sistem tüketim kültürünü yerküre genelinde teşvik etmiştir.

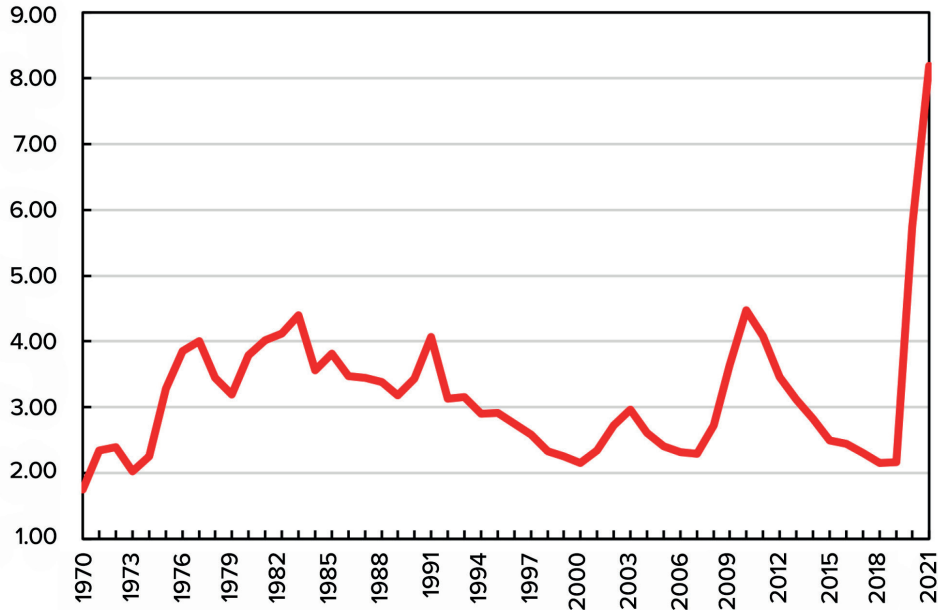
Grafik 2. Bölgelere Göre Ortalama Kişi Başına Düşen Reel Milli Gelir (ABD Doları, 1870-2015)

Kaynak: Inklaar, de Jong, Bolt & van Zanden, 2018

* Bu ülkeler ABD, Kanada, Avusturalya ve Yeni Zelanda olarak bilinir.

Kapitalizmin en çok serpiildiği ve alternatifsiz bir sistem olarak dünya sahnesine çıktığı dönemlerde bu refahın sorunsuz ilerlediği söylenemez. Zira, kendi kendini düzenleyen piyasalar ve meşhur görünmez el teorisi bir yandan yüksek refah üretirken diğer yandan hiç de azımsanmayacak tahribatlar meydana getirmektedir. Başlarda piyasa başarısızlıkları, dışsallıklar ve hükümet başarısızlıkları olarak

kavramsallaştırmalarla bir tür geçiştirme ve sorun öteleme yöntemi ile kapitalist düzen yoluna kusursuz bir biçimde devam ediyor gözüktü de zamanla bu sorunların yapısal olduğu gerçeğine karşı sistem kendi içerisinde daha ciddi adımlar atmak zorunda kalmıştır. Sosyalist tehlikenin de farkında olarak, kapitalist sistem ara çözümler üreterek yüksek refahın beraberinde getirdiği yapısal sorunlara karşı kökten bir sorgulamaya gitmek yerine toplumun alt kesimlerine de refahtan pay verme yolunu tercih ederek 1960'larda sosyal refah devleti anlayışını geliştirmiştir. Bu sistemin getirdiği ekonomik maliyet kısa sürede tekrar piyasanın güçlü olanın ayakta kaldığı Darwinist yaklaşımı ve piyasa kurallarının eşitsizliğe rağmen milli gelir artışı ile temsil edilen refahı ve vadettiği çözümü getirmiştir.

Grafik 3. ABD'nin Refah Harcamalarının Millî Gelirdeki Payı (ABD Doları, %, 1970-2021¹)

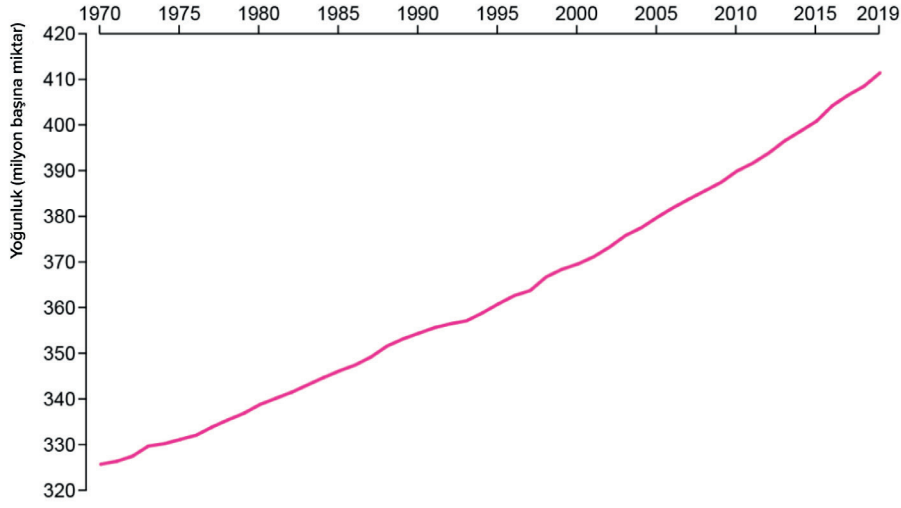
Kaynak: US Census Bureau

Bu çözüm dünya genelinde kapitalizme karşı karşıt seslerin giderek yükseldiği çatışmacı bir atmosferin önüne geçmekte başarısız olsa da iki kutuplu dünyanın sonunu getirmiş ve kapitalizm alternatifsiz bir sistem olarak dünya sahnesinde yer almakla tarihin sonunu ilan etmiştir (Fukuyama, 1989). Artık kapitalizm gibi sistemsel sorunların varlığını işaret eden ifadeler kullanmak yerine iktisadi sorunlar karşısında "piyasa" eksenli dar bir yaklaşım benimsenmiştir. Bir diğer ifadeyle piyasanın mahiyeti, yapısı ve işleyişini sorgulayan ontolojik ve epistemolojik sorgulamalar artık geçmişte kalmış, bunun yerine piyasanın bir sistem olarak ön kabulü sonrası sistem içerisinde iyileştirmelerin imkanlarından bahsedilmeye başlanmıştır.

¹ Grafik 3'te görüleceği üzere ABD'de 1980'lere kadar artış gösteren milli gelir içerisindeki sosyal refah harcamaları payı 1980'lerden sonra 2007 krizine dek neredeyse sürekli bir azalış göstermiştir. Kriz sonrası tekrar artışa geçen bu pay pandemi dönemine girene dek dramatik bir azalış göstermeye devam etmiştir.

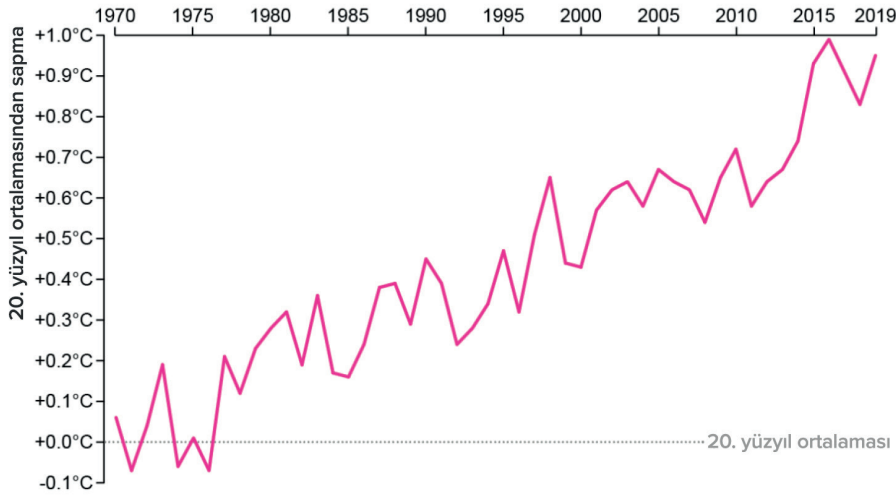
Eşitsiz Kalkınma

Tarihsel olarak 19. yüzyıl medeniyetinin bir ürünü olan piyasa sistemi (Polanyi, 2020) en çok ekonomi, toplum ve çevreye karşı yarattığı tahribata köklü çözüm getirememekle itham edilmiştir. Zira, piyasa sistemi iktisadi alanda sürekli krizler üreten bir ekonomi modelini yaratmakla kalmayıp bunu küresel alana taşıyarak birbirine bağımlı hale gelen yerel ekonomileri de tehlikeye atmıştır. Bu krizlerin sonucunda bireyler ve toplumlar; refah kayıpları, eşitsizlik, fakirlik, işsizlik, şiddet ve intihar gibi toplumsal sorunlarla karşı karşıya kalmış ve piyasanın demir kuralları karşısında ezilmişlerdir. Benzer şekilde, iktisadi ve toplumsal etmenlere ek olarak çevre başta olmak üzere yerkürenin diğer paydaşları mevcut kaynakların kötü kullanımından ötürü ciddi zararlar görmüştür (bkz. Grafik 4 ve Grafik 5). Kısacası, piyasa sistemi insan merkezli yeni dünya düzeni inşa etmek misyonuyla çıktığı yolda kalkınmacılık adı altında pek çok sorun yaratmış ve bu sorunları yine tek sesli kalkınma diliyle çözmekte ısrar etmeye devam etmiştir.

Grafik 4. Küresel Atmosferik Karbondioksit Seviyesi (1970-2019)

Kaynak: Thompson, 2020

Grafik 5. Ortalama Küresel Sıcaklık Değişimi (1970-2019)

Kaynak: Thompson, 2020

Küreselleşmenin 1970'ler sonrasında giderek daha da yaygınlaşması ile beraber bahsedilen iktisadi ve sosyal sorunlar da artık küresel iktisadi politikalar üretmeyi mecbur kılmıştır. Özellikle post-kolonyal dönemde ortaya çıkan Bretton Woods kurumları olan Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Ticaret Örgütü bu politikaları geliştirmede öncü rol almışlardır. Daha sonraları Birleşmiş Milletler'in (BM) geliştirdiği United Nations Development Programme (UNDP) ve United Nations Environment Programme (UNEP) gibi iki önemli program ile beraber kalkınmacılığın OECD ülkelerinin de gündemine girmesiyle tüm bu gelişmeleri kapsayan sürdürülebilirlik temalı kalkınma söylemi küresel bir dil olarak yükselmeye başlamıştır. Bu gelişmelere ek olarak, yakın zamanda giderek daha fazla tehdit haline dönüşen çevre sorunları, iktisadi ve sosyal sorunlarla beraber çevrenin de önemli bir husus olduğu gerçeğini ön plana çıkarmıştır. Her ne kadar sürdürülebilirlik teması altında çevre konusu içerilmiş olsa da son yıllarda bu sorun için küresel politikalar geliştirilmiştir. Avrupa Yeşil Mutabakatı bu gelişmelerden en önemlisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kalkınmanın Sürdürülebilirliği

Başta iktisadi alan olmak üzere toplumu ilgilendiren tüm konularda sürdürülebilir bir ivme yakalamak eskilerden beri tartışılan gelen bir konudur. Ünlü klasik iktisatçı Malthus'un nüfus teorisi ile varmak istediği amaç yerkürenin sınırlı kaynaklarının aritmetik artışına rağmen insan nüfusunun geometrik artışı karşısında yaşanacak bir tür kıtlığa çözüm bulma gayretiydi; zira, sürdürülebilir bir yaşam standardı ancak bu sayede mümkündü. Benzer şekilde, günümüzde bu dengesizliğin üstesinden gelebilmek için iktisadi büyümeyi teknolojinin verdiği imkanlarla doğal kaynaklara daha az bağımlı hale getirmek ve bunu gerçekleştirirken çevre ve topluma verilecek tahribatı asgari seviyeye indirmek hedeflenmektedir. Sürdürülebilir ekonomi, bu açıdan, üretim kapasitesini azamileştirirken mevcut ve gelecek kaynakların kullanımı arasında bir denge gözetmek olarak öne çıkarılmaktadır. Hatta öyle ki bu denge arayışı 1970'lerde basit bir fayda maliyet analizi üzerinden matematiksel olarak hesaplamaya konu olmuştur. Sabit teknolojik girdiyle yüksek büyümenin yarattığı çevresel ve sosyal tahribatı minimize etmek için büyümenin ideal seviyesinin ne olması gerektiği tartışmaları yapılmıştır (Holdren & Ehrlich, 1974). Buna göre, eğer teknolojik imkanlar mevcut ekonomik şartları daha az maliyetle sürdürmek için artırılırsa çevre, toplum ve iktisadi büyüme arasında ideal bir dengeye ulaşılabileceği varsayılır. Fayda-maliyet analizi ile büyüme dengesi kurma anlayışı benzer bir yaklaşımla ünlü Stern Raporu'na da konu olmuştur (Stern, 2007). Rapora göre, çevre konusunda daha güçlü adımlar atılırsa iklim değişikliğinin küresel büyüme üzerinde yarattığı baskı daha düşük maliyetlerle telafi edilebilir. Günümüzün yenilenebilir enerji kaynakları, geri dönüşüm politikaları, düşük karbon salınımları gibi söylemlerinin hayata geçirilmesiyle ulaşılabilecek bu durum büyümeden ödün vermeden sürdürülebilir bir ekonomi yaratmanın çabaları olarak değerlendirilebilir.

Aslında SK, tüm bu iyi niyetli okumalara rağmen, kalkınmacı söylemlerin başarısızlığını gösteren yapısal sorgulamaların önüne geçme amacıyla yeni bir dil geliştirme ve geri kalmışlığa köklü bir çözüm sunma iddiasıyla ortaya çıkmış büyümlü bir kavram olarak karşımıza çıkar. Tekrar hatırlamak gerekirse, kapitalizmin en temel hedefi olan tüm dünyada refahı yükseltme çabası yarattığı eşitsizliğe rağmen her dönem daha fazla iktisadi büyümeyi zorunlu kılmaktadır. Tarihsel olarak ispatlandığı üzere, sınırsız büyüme beraberinde sosyal ve çevresel tahribatı getirmiştir. Zira, her ne kadar yerkürenin sınırlı "doğal" kaynakları karşısında "yapay" kaynakların keşfi teknolojik imkanlarla yaratılmaya çalışılsa da mevcut kaynaklarla

büyümeyi toplum ve çevre pahasına sürdürmek kapitalist tecrübe açısından henüz imkan dahilinde görünmemektedir. 1970’lerde yapılan *The Limits to Growth* (Büyümenin Sınırları) ve daha sonrasında de-growth (küçülme) literatürü altında yapılan akademik tartışmalar sınırlı bir teknolojik yenilik altında büyümenin artan nüfus hızı karşısında bir sınıra ulaşacağını ve bunun sürdürülebilir olmadığını tekrar tekrar hatırlatmaktadır (bkz. Alier, 2009; Garcia, 2012). Ancak, aradan geçen yarım yüzyıl göstermektedir ki teknoloji ve özellikle yapay zeka, üretim kapasitesi üzerinde tahmin edilenin çok üzerinde oldukça verimli sonuçlar vermektedir. Bu durum iktisadi büyüme, çevreyi koruma ve sosyal eşitlik adı altında kalkınmacılık söyleminin ikna edici gücünü arttırmaktadır. Dolayısıyla, “sürdürülebilirlik” temasının bu üç sac ayağı üzerine inşa edildiği söylenebilir (Mensah, 2019).

1987 yılında yayımlanan “Our Common Future” başlıklı Brundtland Raporu sürdürülebilirlik kavramını ilk defa kullanan bir çalışma olması açısından oldukça önemlidir. Bu rapor ile beraber küresel gündemde yer bulan SK daha sonraları 1992 yılında Rio’da gerçekleştirilen Dünya Zirvesi’nde kurumsallaşmıştır (Dresner, 2009). Artık uluslararası kalkınma politikalarının tamamı Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler tarafından merkezi olarak geliştirilmiş ve tüm dünya için ortak bir reçete olarak sunulmuştur. SK ise bu politikaların merkezinde şemsiye bir kavram olarak kullanılmıştır. Yakın zamanda geliştirilen Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) 17 temel amaç ve 169 alt hedef ile somut politikalar haline getirilmiş ve bu ortak reçete çerçevesinde Sürdürülebilir Kalkınma 2030 Amaçları oluşturulmuştur.

Sürdürülebilirlik ve 5P Sloganı

SK 2030 Amaçları “5P” sloganı ile duyurulmuştur: People (insan), planet (yerküre), prosperity (refah), peace (barış) ve partnerships (ortaklıklar). Bu sloganlar etrafında şekillendirilen 17 SKA Grafik 6’da verilmiştir. 5P kriterleri aslında bir nevi SK’nın üç sac ayağının yansıması olarak değerlendirilebilir. İktisadi büyümeyi refah ve ortaklıklar temsil ederken toplumsal eşitlik, insan ve barış ile temsil edilmiş ve çevrenin korunması ise yerküre sloganı ile yansıtılmıştır. Ancak yine de böyle keskin bir tasnife gitmek yerine her bir sloganın bahsedilen üç hedefe birlikte katkı sağladığı düşünülebilir. 17 temel amaca bakıldığında yine bu sac ayaklarını dikkate alan somut politikalar ortaya konulduğu görülür.

Yukarıda temas edilen sürdürülebilirlik söylemi ve kalkınmanın sürdürülebilirliği üzerine politik iktisadi incelemeler günümüzde halen Avrupamerkezci, tek sesli, kültürel, sosyal ve politik çeşitliliği yok sayan bir kalkınmacı dilin yapı bozumuna uğratılması gerektiği gerçeğini ön plana çıkarmaktadır. Bu gerçeği akademik olarak inceleyen azımsanmayacak bir literatür her geçen zaman giderek daha fazla zenginlik kazanmaktadır. Özellikle büyümenin tartışılmaz bir hedef olması karşısında Schumacher’in (2010) *Küçük Güzeldir* adlı meşhur eseri sonrası yaygınlaşan de-growth yaklaşımı ve Latin Amerika ülkelerinin Bretton Woods kurumlarının rehberliğinde gerçekleştirdiği kalkınma reçetelerinin başarısız olması sonrası sosyal ve iktisadi yönden ciddi sorunlar yaşaması Avrupamerkezci kalkınma söylemine itirazların göze çarpan en somut örnekleridir.

Sürdürülebilir Kalkınma İçin KÜRESEL AMAÇLAR

Grafik 6. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

Günümüzde bu itirazlar giderek daha fazla dile getirilmeye başlanmıştır, zira kapitalizm vadettikleri ile yaşattıkları arasında bir dikotomi oluşturarak daha fazla tepki çekmeye devam etmektedir. Örnek vermek gerekirse, dünyada barışın tesisi konusunda her geçen gün daha fazla iyileştirici politikaya ihtiyaç duyulurken özellikle COVID-19 pandemi sonrası yaşanan Ukrayna-Rusya krizi, Afrika ve Ortadoğu ile Asya'da yaşanan politik gerilimler barışın tesisi için yapısal adımların atılması gerektiğini ve mevcut durumda bu anlamda giderek kötüye gidildiğini göstermektedir. Benzer şekilde, bir yandan tüm dünyada hiç olmadığı kadar yüksek refah yaratılırken bu refahın toplumun farklı tabakalarına dağılımı konusunda yaşanan başarısızlık sonrası sermayenin belli ellerde birikmeye devam etmesi insana, topluma ve adil bir ekonominin inşasına dair kapitalist sistemin inandırıcılığını azaltmaktadır.

Yeşil Ekonomi

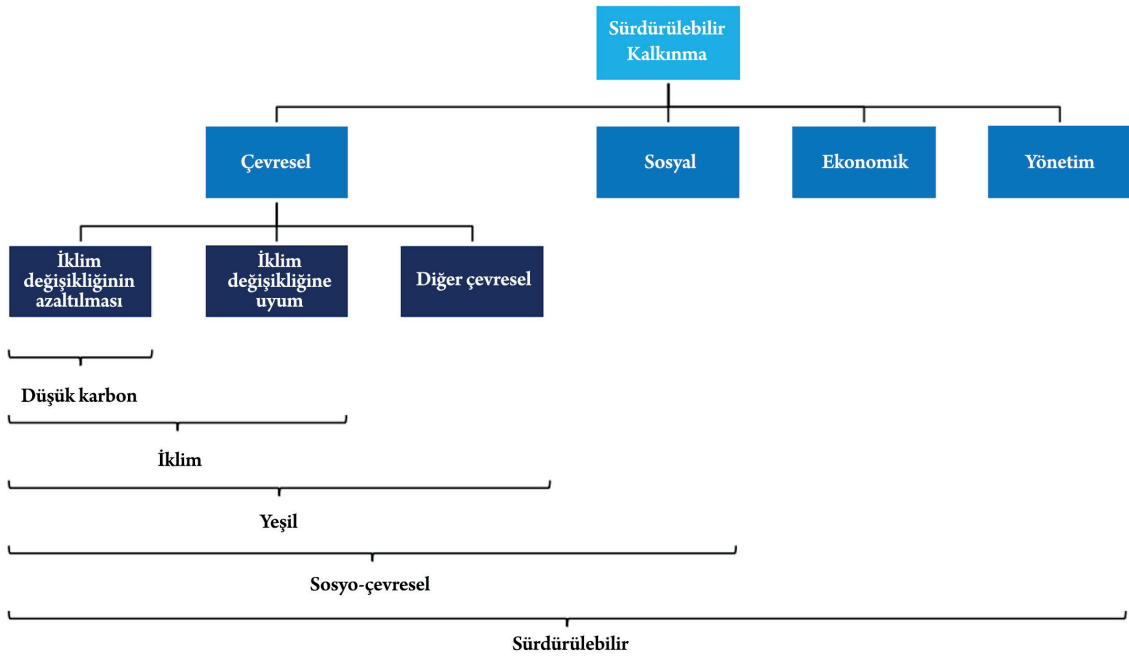
Yeşil ekonomi kavramı, özellikle SKA 7 (Erişilebilir ve Temiz Enerji), SKA 12 (Sorumlu Tüketim ve Üretim), SKA 13 (İklim Eylemi), SKA 14 (Sudaki Yaşam) ve SKA 15 (Karasal Yaşam) olmak üzere farklı amaçları gerçekleştirmek üzere özellikle önemli bir başlık olarak işlev görür. Özel olarak karbon salımının azaltılmasını, kaynak verimliliğini ve sosyal içerilmeyi de kapsayan yeşil ekonomi programı sürdürülebilir kalkınmanın genel amacını destekler mahiyettedir. Günümüzde, yeşil ekonomi SKA'ları gerçekleştirmenin ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir. Aynı zamanda, ekonomik büyümeyi doğal sermayenin korunması ve geliştirilmesi ile uyumlu hale getiren sürdürülebilir, çevre dostu uygulamalara doğru geleneksel, tüketici ekonomi modellerinden bir değişimi temsil eder.

Yukarıda belirtilen geleneksel söylemin ötesinde ise yeşil ekonomi küresel kalkınma politikalarının insani ve toplumsal boyutta yaşattığı hayal kırıklığını çevresel olarak telafi etmenin dışı vurumu olarak düşünülebilir. Küresel ekonomik sistemin verdiği karne açlık, fakirlik, eşitsizlik gibi negatif sonuçlarla

toplumsal memnuniyetsizliği arttırmasına rağmen mevcut politikalar sürdürülmeye devam etmiştir. Ancak, çevreyi yok etmek pahasına bu politikaları sürdürmek pek mümkün gözükmediği için çevre tahribatında seviye alarm verici bir duruma geldiğinde kaynakların verimli kullanılması konusunda pek esnek davranılmayacağı tartışmasız bir gerçektir. Bu durumun keskinliği göz önüne alındığında küresel söylem sürdürülebilirlik hususunda çevre için ayrıca bir başlık açmak durumunda kalmıştır.

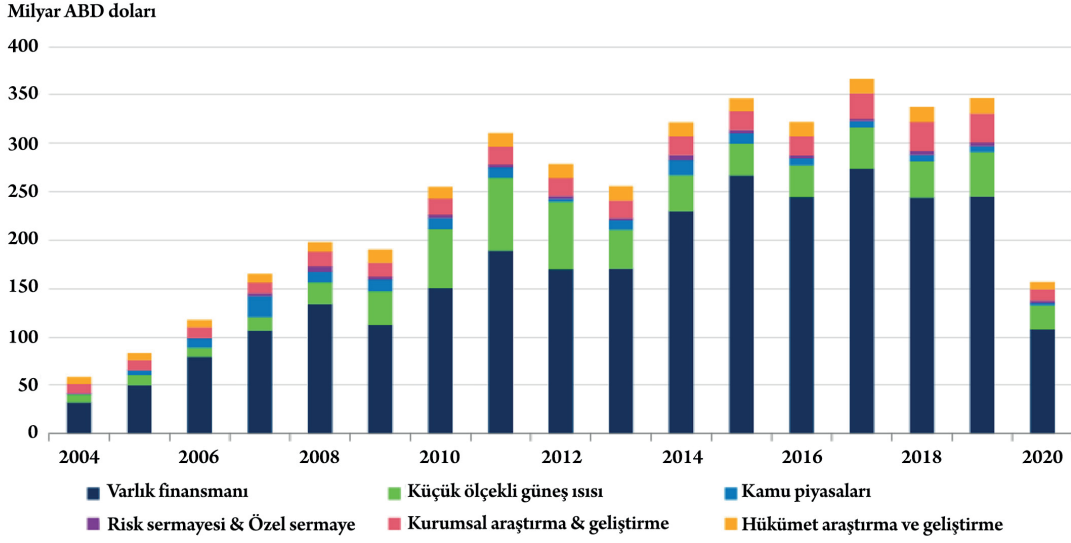
Yeşil ekonomi kavram olarak SK'ye bir alternatif olmak yerine onun tamamlayıcısı olarak düşünülebilir (bkz. Grafik 7). Başlarda sanayileşme ile yaratılan yüksek refahın tahribatlarını en aza indirmek üzere çevre politikaları geliştirilirken yeşil ekonomi söylemi sonrası çevre politikaları yüksek büyümeye katkı sunan önemli bir başlık olarak planlanmıştır. 2012 yılında OECD tarafından yeşil büyüme stratejileri ile öne çıkan kavram kısa süre sonra Dünya Bankası ve Küresel Yeşil Büyüme Enstitüsünün destekleriyle Yeşil Büyüme Bilgi Platformu'na dönüştü (Jacobs, 2012). 2012 yılı haziran ayında kavram Rio+20 Birleşmiş Milletler Zirvesi'nde en merkezi konu olarak ele alındı.

Grafik 7. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

Kaynak: UNEP, 2016

Salt iklim değişikliği ile mücadelenin çok ötesinde bir anlama sahip olan yeşil ekonomi doğal kaynakların verimli kullanılmasıyla gelecek büyümeyi, hava kirliliği ve çevresel tahribatı en aza indirgeyecek bir temizlik anlayışını ve beklenmedik doğal afetlere karşı dirençliliği ifade etmektedir (Fay & Weltbank, 2012). Her ne kadar yeşil ekonomi söylemi 2008-2015 yılları arasındaki popülerliğini daha sonraları yitirse de Jacobs (2012) kavramın küresel olarak öne çıkmasında üç temel etkenin olduğundan bahseder. Bunlardan ilki Keynesçi yaklaşımla alakalıdır. Keynesyen düşünceye göre resesyon zamanlarında ekonomiyi toparlamak ve kısa vadede büyümeyi tekrar canlandırmak için yatırımların artması gerekir. 2008 küresel krizi sonrası ortaya çıkan ekonomik durgunluğun aşılması için yapılan çevre yatırımları (bkz. Grafik 8) ve daha sonraları emek yoğun çevre yatırımlarının istihdamı arttırması bu anlamda Keynesyen düşünceyle oldukça paralellik arz etmektedir.

Grafik 8. Küresel Yenilenebilir Enerji Yatırımları (ABD Doları, 2004-2020)

Kaynak: Schroders

Jacobs'a (2012) göre yeşil ekonomi söyleminin yükselişinin bir sebebi budur. Bir diğer sebep çevrenin önemli bir üretim faktörü olmasının çok geç farkına varılmasıyla alakalıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından doğal kaynaklar büyüme için oldukça önemlidir, ancak bu kaynakların verimsiz ve sorumsuz kullanımı gelişmekte olan ülkeler için büyümeyi geciktirici bir rol oynamaktadır. Bu yüzden, yeşil ekonomi politikaları çevrenin bir üretim faktörü olarak dikkate alındığı yeni bir küresel söylemi beraberinde getirmiştir.

Yukarıda bahsedilen yaklaşım her ne kadar kulağa hoş gelse de tarihsel gerçekliklerle tamamen uyumlu olduğu söylenemez. Zira, sanayileşme ile beraber gelen yüksek refah üretimi önemli ölçüde çevrenin yok sayıldığı bir anlayışın sonucuydu. Benzer bir büyüme stratejisini geliştirmekte olan ülkelerin yürüttüğü varsayılırsa kaynakların alarm verici bir seviyede yok olma riskini fark edene dek bu ülkelerin bu tahribattan kısa ve orta vadede ciddi avantajlar sağlayabileceği sonucu da çıkarılabilir. Bu yüzden yeşil ekonomi söyleminin yükselişinin ikinci gerekçesi tartışmaya açıktır.

Yeşil ekonominin küresel olarak öne çıkmasının üçüncü gerekçesi çevreye duyarlı üretim anlayışının tüm dünyada yaygınlaşmasıyla yeşil bir pazarın yaratacağı mukayeseli üstünlük arzusunun gelmektedir. Bir diğer ifadeyle, 21. yüzyılda tüm ekonomilerin yeşil üretim ve yatırımı öncelmesi sonrası bu pazarda oluşan canlı talebi karşılayacak bir arz ortamının yaratılması yeşil ekonomi söyleminin doğrudan öne çıkartmıştır. Bu arzı karşılayacak şirketlerin ilk avantajı kapmasıyla zamanla Danimarka ve İspanyol şirketler rüzgar türbini sektörlerinde, Almanya güneş enerjisinde Japonya ve Amerika'da çevre teknolojileri firmalarında öne çıkmıştır (Ambec, Cohen, Elgie, & Lanoie, 2013).

Yeşil ekonomi konusunda ortaya konan bu 3 gerekçenin ekonomide yarattığı net etki hâlen tartışılmaktadır. Zira, çevreyi dikkate alan yatırımların büyümeyi tam olarak nasıl etkilediği belirsizliğini korumaktadır. Yüksek karbon ve sermaye yoğun sanayiler açık bir şekilde yeşil ekonomi politikalarına karşı çıkarken benzer şekilde sivil topluluklar da kapitalizmin yapısal sorunları göz ardı etmede çevre korumacılığını bahane etmesinden ötürü bu söyleme mesafeli yaklaşmaktadır.

Büyüme, Toplum ve Çevre Ekseninde Küresel ve Ulusal Performanslar

Yukarıdaki bölümde küresel iktisadi kalkınma vizyonunun tarihsel ve kavramsal seyri ele alınmıştır. Bu seyrinde küresel bir misyon olarak ortaya çıkan kalkınmacılığın sürdürülebilirlik temasının düşünsel arka planı detaylıca incelenmiştir. Özel olarak, çevreye duyarlı bir büyüme stratejisi geliştirmenin küresel bir mecburiyet olarak lanse edilmesi politik iktisadi bir analize tabi tutulmuştur. Bu sayede, yeşil ekonomi sloganına zemin hazırlayan fikri temeller ortaya konmuştur. Bu bölümde ise ontolojik ve epistemolojik sorgulamaları bir kenara bıraktıktan sonra iktisadi kalkınmaya dair mevcut popüler veri setlerini esas alarak politik iktisadi açıdan kalkınmanın ekonomi, toplum ve çevre ekseninde küresel, bölgesel ve ulusal değerlendirmeleri yapılacaktır.

Öncelikle, en popüler ve yaygın kullanım haline gelen SKA arasında yeşil ekonomiyi ilgilendiren şu amaçları listelemek yerinde olacaktır:

Tablo 1. Çevre Başlıklı SKA Amaçları

Amaç No	Açıklama
6	Herkes için erişilebilir su ve atık su hizmetlerini ve sürdürülebilir su yönetimini güvence altına almak.
7	Herkes için karşılanabilir, güvenilir, sürdürülebilir ve modern enerjiye erişimi sağlamak.
13	İklim değişikliği ve etkileri ile mücadele için acilen eyleme geçmek.
14	Sürdürülebilir kalkınma için okyanusları, denizleri ve deniz kaynaklarını korumak ve sürdürülebilir kullanmak.
15	Karasal ekosistemleri korumak, iyileştirmek ve sürdürülebilir kullanımını desteklemek; sürdürülebilir orman yönetimini sağlamak; çölleşme ile mücadele etmek; arazi bozunumunu durdurmak ve tersine çevirmek; biyolojik çeşitlilik kaybını engellemek.

Kaynak: Yazar tarafından BM SKA sitesinden alınmıştır.

Her bir amaç için yapılan açıklamalara bakıldığında dikkat çeken birkaç hususu ele almakta yarar vardır. Bunlardan ilki “kapsayıcı” bir dilin kullanıldığını göstermek amacıyla “herkes için” ifadesinin kullanılmasıdır. Zira, küresel kalkınma programlarının gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yarattığı dengesiz etki küresel eşitsizliği azaltmada yetersiz kalmaktadır. Bunun üstesinden gelebilmek için SKA kapsayıcılık üzerine ciddi bir vurgu yapar. Benzer vurgu, Katolik Kilisesi'nin küresel kalkınma vizyonunda da görülür. SKA 2015 Amaçları BM meclisinde ele alındığında Papa Francis'in davetli olarak yaptığı konuşma ve sonrasında “Laudato Si” başlığıyla yayınlanan Papalık Genelgesi her ne kadar mevcut sosyal, iktisadi ve çevresel tahribatın özneleri hakkında itham edici bir dil kullanmasa da aslında kapitalizme kökten bir eleştiri getirme bağlamında manifesto niteliğindedir. Ancak, bu söylemin keskinliği yerini zamanla kapitalizmi tümel olarak eleştirmek yerine kapitalist piyasa sisteminin sınırları içerisinde yapılabilecek azami iyileştirmeler ile yetinmeye bırakmıştır. Bu amaç doğrultusunda Vatikan merkezli “Council for Inclusive Capitalism” (Kapsayıcı Kapitalizm Konseyi) oluşturularak SKA ile uyumlu ve görece “kimseyi geride bırakmayan” (Leave no one behind) bir dil tercih edilmiştir.

Yukarıda belirtilen amaçların bir diğer ortak özelliği son 200 yıllık süreçte doğal sermayede yaşanan kayıp ve tahribatın önüne geçmek ile alakalıdır. Sürdürülebilir su ve enerji yönetimi, iklim krizine karşı

hızlı aksiyon almak, sualtı kaynakların kullanımında daha hassas olmak ve karasal yaşamın paydaşları olan canlıların ve kara ekosisteminin korunmasına azami önem vermek bu doğrultudaki öncelikli amaçlar olarak karşımıza çıkar. Bu amaçların belirlenmesi ve amaca ulaşmak için küresel olarak ortak bir çabanın oluşması oldukça değerlidir. Ancak belirtmek gerekir ki, sorunları ortaya çıkaran temel sebepleri tartışmadan yer küredeki tüm toplumlara bu sorunları yaratmada eşit sorumlu kılmak ve dolayısıyla gelişmekte olan ve gelişmiş tüm ülkelerden çözüm için aynı reaksiyonu geliştirmesini beklemek adaletsiz bir tutumdur. Zira, yeşil ekonomi söylemini yaygınlaştıran 3 temel sebepten birisi olan yüksek büyümeye ulaşmak adına gelişmiş ülkeler tarafından kaynakların sorumsuzca kullanılması ve çevrenin tahribatı ilk olarak bu ülkeleri sorumlu kılmalıdır.

Gelişmekte olan ülkeler yerkürenin ortak doğal kaynaklarını tahrip etmede sınırlı bir etki göstermişse asıl tahribatı gerçekleştiren gelişmiş ülkelerin daha fazla sorumluluk alması ve yeşil dönüşüm için gerçekleştirilen mutabakatlara daha fazla riayet etmesi beklenir. Nitekim, Tablo 2'de görüleceği üzere küresel milli gelirin yüzde 88,8'ini ve küresel yatırımın yüzde 88,1'ini orta-üst ve üst gelir dilimine denk gelen ülkeler oluşturmaktadır. Bu ülkelerin milli gelire ve yatırıma sağlamış oldukları ciddi katkı karşısında sahip oldukları nüfusa bakıldığında küresel nüfusun yalnız yüzde 48,8'ini oluşturdukları görülür. Bu yüzden, geri kalan nüfusun ve ekonomik coğrafyanın sürdürülebilirlik açısından aldığı sorumluluğun çok ötesinde bir sorumluluk orta-üst ve üst gelir grubu ülkeler için geçerli olması gerekir. Oysa, yakın dönemde BM tarafından öne sürülen Paris İklim Antlaşması'na riayet etmede yaşanan anlaşmazlıkları düşününce gelişmiş ülkelerin ana faili olduğu bir sorunun bedelini daha çok üçüncü dünya ülkelerine yansıtmakta ısrar ettikleri görülür. Bu durumun, benzer bir yorumla, mevcut üretim ilişkilerini devam ettirmede avantajlı konumda olan azınlık bir elitist grubun küresel ticarete yüksek karlarını devam ettiren aynı zamanda çevreye verdiği zararın bedelini başkalarına ödettirme ısrarından kaynaklandığı söylenebilir. Temelde ahlaki bir sorun alanı olarak ortaya çıkan eşitlik ve kar dengesi arayışı bu grup nezdinde dezavantaj oluşturduğu için mevcut durum küresel sürdürülebilirlik politikalarının saygınlığını ve ortak bir dil olmasını engellemektedir. Benzer şekilde, Avrupa Yeşil Mutabakatı ve etki yatırımları açısından bakıldığında, son yıllarda giderek yükselen bölgesel gerilimler sonucu bu alanlara harcanması planlanan milyarlarca doların savunma, göç ve enerji çeşitlendirmesi gibi alanlara yönlendirildiği ve bu yüzden 2030 hedeflerinden giderek uzaklaşıldığı gözlenmektedir.

Tablo 2. Gelir Gruplarına Göre Küresel Nüfus, Yatırım ve Millî Gelirdeki Paylar			
Gelir Grubu	Nüfus (%)	Yatırım (%)	Millî Gelir, GSYH (%)
Alt	8	0,4	0,5
Orta-Alt	43,2	11,9	10,7
Orta-Üst	32,7	37,4	28,5
Üst	16,1	50,3	60,3

Kaynak: IMF Dünya Ekonomik Görünüm Raporu, Ekim 2022 verilerinden uyarlanmıştır.

Çevreye duyarlı yeşil bir büyümenin önündeki en temel etkenlerden bahsederken yeryüzündeki doğal kaynakların sorumsuz kullanımının üretim faktörlerini olumsuz etkilediği ve bu yüzden istenen büyümeyi sürekli geciktirdiği yukarıda ifade edildi. Benzer şekilde, sürdürülebilirlik açısından bu sorumsuzluğun herkes tarafından dikkate alınması ve gelecekte bu kaynakların daha sorumlu kullanımı için küresel bir dilin SKA üzerinden vurgulandığı da aktarıldı. Bu yaklaşımlarla birlikte mevcut durumu analiz etmek için farklı veri setleri kullanılarak çeşitli ülkelerde ekonomilerin SKA açısından performanslarını ortaya koyan değerli çalışmalar mevcuttur. Bunlar arasında borsaların ve şirketlerin sürdürülebilirliğini ölçen

Environmental, Social and Governance (ESG) ve Corporate Social Responsibility (CSR) gibi meşhur kriterler esas alınarak geliştirilen sürdürülebilirlik endeksleri yer almaktadır. Ancak, bunlar arasında en yaygın Sürdürülebilirlik Endeksi (SE) olarak bilinir. Bu endeks “Sustainable Development Report” adı altında her yıl yayınlanmaktadır. Bu rapor farklı ülkelerin zamanla SKA doğrultusunda performanslarındaki değişimi verilerle desteklemektedir.

SE veri setlerini oluştururken özel bir metodoloji kullanmaktadır ve yine özel bir hesaplamayla farklı ülkelerin SKA sıralamalarını ve 100 üzerinden aldıkları puanları göstermektedir. 2023 yılı sıralamalarına bakıldığında diğer meşhur endekslerin üst sıralarında yer alan ülke gruplarından çok farklı olmayan bir tablo görülmektedir. Buna göre, sürdürülebilir ekonomiler konusunda en başarılı ülkeler daha çok İskandinavya, Kıta Avrupası ve Batı Avrupa bölgelerinde yer almaktadır. Tablo 3, Tablo 4, ve Tablo 5’te sırasıyla gösterilen Sürdürülebilirlik Endeksi, İnsani Gelişmişlik Endeksi ve Kişi Başına Düşen Milli Gelir sıralamaları bu benzerliği ortaya koymaktadır.

Tablo 3. SE Ülke Puanları ve Sıralaması		
Sıralama	Ülke	Puan
1	Finlandiya	86,8
2	İsveç	86,0
3	Danimarka	85,7
4	Almanya	83,4
5	Avusturya	82,3
6	Fransa	82,0
7	Norveç	82,0
8	Çekya	81,9
9	Polonya	81,8
10	Estonya	81,7
11	İngiltere	81,7
12	Hırvatistan	81,5
13	Slovenya	81,0
14	Letonya	80,7
15	İsviçre	80,5
16	İspanya	80,4
17	İrlanda	80,1
18	Portekiz	80,0
19	Belçika	79,5
20	Hollanda	79,4
21	Japonya	79,4
22	Macaristan	79,4
23	Slovakya	79,1
24	İtalya	78,8
25	Moldova	78,6
26	Kanada	78,5
27	Yeni Zelanda	78,4

İKAM ARAŞTIRMA RAPORLARI

28	Yunanistan	78,4
29	İzlanda	78,3
30	Şili	78,2

Kaynak: Yazar tarafından SKA 2023 Raporu'ndan uyarlanmıştır.

Tablo 4. İnsani Gelişmişlik Endeksi Ülke Puanları ve Sıralaması		
Sıralama	Ülke	Puan
1	İsviçre	0,962
2	Norveç	0,961
3	İzlanda	0,959
4	Hong Kong	0,952
5	Avusturalya	0,951
6	Danimarka	0,948
7	İsveç	0,947
8	İrlanda	0,945
9	Almanya	0,942
10	Hollanda	0,941
11	Finlandiya	0,940
12	Singapur	0,939
13	Belçika	0,937
14	Yeni Zelanda	0,937
15	Kanada	0,936
16	Lihtenştayn	0,935
17	Lüksemburg	0,930
18	İngiltere	0,929
19	Japonya	0,925
20	Güney Kore	0,925
21	ABD	0,921
22	İsrail	0,919
23	Malta	0,918
24	Slovenya	0,918
25	Avusturya	0,916
26	BAE	0,911
27	İspanya	0,905
28	Fransa	0,903
29	Güney Kıbrıs	0,896
30	İtalya	0,895

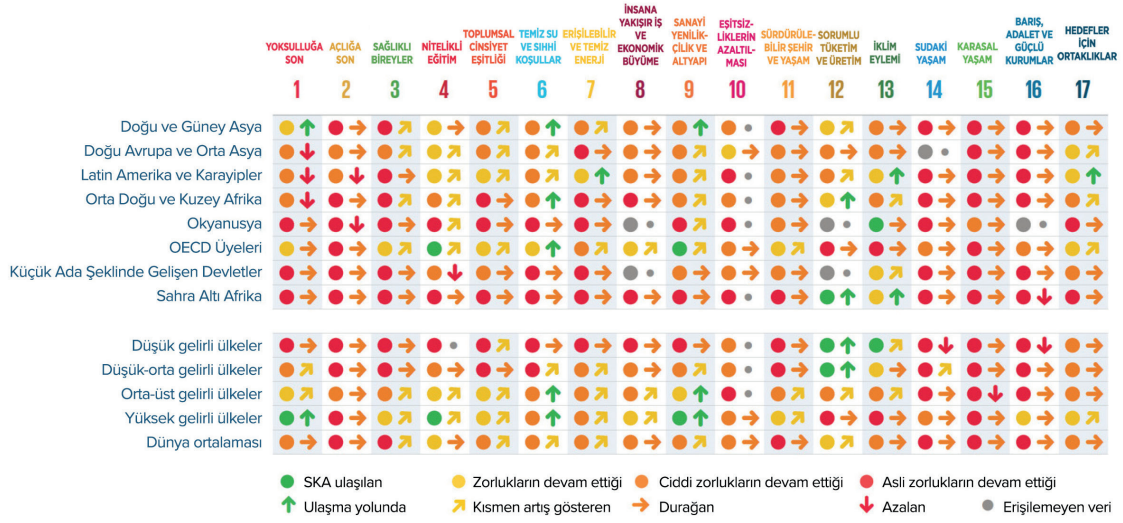
Kaynak: Yazar tarafından 2022 İnsani Gelişmişlik Raporu'ndan uyarlanmıştır.

Tablo 5. Kişi Başına Düşen Millî Gelire Göre Ülke Puanları ve Sıralaması		
Sıralama	Ülke	Puan
1	Lüksemburg	142,214
2	Singapur	127,565
3	İrlanda	126,905
4	Norveç	114,899
5	Katar	114,648
6	BAE	87,729
7	İsviçre	83,598
8	ABD	76,399
9	Danimarka	74,005
10	Hollanda	69,577
11	Bruney	69,275
12	İzlanda	69,081
13	Hong Kong	69,049
14	Avusturya	67,936
15	Belçika	65,027
16	İsveç	64,578
17	Almanya	63,150
18	Avusturalya	62,625
19	Bahreyn	61,228
20	Suudi Arabistan	59,065
21	Finlandiya	59,027
22	Kanada	58,400
23	Kuveyt	58,056
24	Malta	55,928
25	Fransa	55,493
26	Makao	55,344
27	İngiltere	54,603
28	Yeni Zelanda	51,967
29	İtalya	51,865
30	Güney Kore	50,070

Kaynak: Yazar tarafından 2022 Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır.

Her üç veri setine bakıldığında özellikle İnsani Gelişmişlik Endeksi (HDI) ve Kişi Başına Düşen Millî Gelir sıralamalarının benzer olduğu görülür. Bu benzerliğin temel sebebi HDI'da esas alınan milli gelir, eğitim ve sağlık kıstasları içerisinde standart sapması ve etkisi en yüksek olan değişkenin milli gelir olmasıdır. Böylece, HDI ve kişi başına düşen milli gelir sıralamasında ciddi değişiklikler yoktur. Ancak, SE hesap edildiğinde sıralamada diğerlerine göre daha fazla değişim gözlenmektedir. Bunun sebebi ise çevre faktöründen kaynaklanmaktadır.

İKAM ARAŞTIRMA RAPORLARI

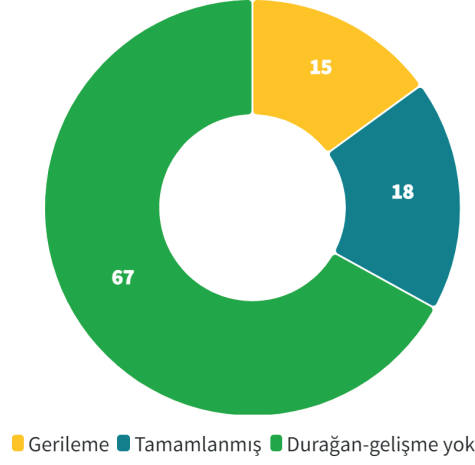

Grafik 9. Bölge ve Gelir Gruplarına Göre 2030 Hedefi İlerlemeleri

Kaynak: Sustainable Development Report, 2023

Grafik 9'da yer alan hedeflerden özellikle çevre ile doğrudan alakalı olan 6, 7, 13, 14 ve 15 numaralı başlıklara bakıldığında yüksek gelir grubu ülkelerin dünya ortalamasının üzerinde olmasına rağmen çevre başlıklarında ciddi sorunları aşmada yetersiz kaldığı yuvarlak kırmızı renk ile gösterilmiştir. Bu durum Hedef 13, 14 ve 15'in gerçekleştirilmesinde hem dünya ortalamasında hem de yüksek gelir grubu ülkelerde durağan bir seyrin varlığından (grafikte yer alan yatay ya da aşağı yönlü oklar) anlaşılmaktadır. Ancak, Grafik 9'da göze çarpan ilginç bir durum daha vardır. Hedef 13 dikkate alındığında tablonun alt kısmında yer alan gelir gruplarına göre dağıtılmış ülke grupları arasında iklim eylem planı konusunda alınan aksiyon bağlamında pozitif bir gelişmeyi düşük gelir grubu ülkelerin gerçekleştirdikleri diğer ülkelerin ise yatay ve aşağı yönlü bir trende sahip oldukları gözlenmektedir. Mantıksal olarak bakıldığında, düşük gelir grubuna ait ülkelerde çevre tahribatının sanayileşme, üretim kapasitesi, imalat seviyesi ve fosil enerji tüketimi dikkate alındığında nispeten diğer üst gelir grubu ülkelere göre daha düşük olması beklenir. Ancak, grafik bu durumun aksini ispatlamaktadır. Dolayısıyla, SE sıralamalarında çevrenin etkisi göz önüne alındığında endekslerdeki benzer sıralamaların yüksek gelir grubu ülkelerin aleyhine olmak üzere dışına çıktığı gözlenmektedir.

Grafik 9'un geneline bakıldığında sürdürülebilirlik temasının küresel ölçüde oldukça sınırlı bir etki yarattığı kolaylıkla gözlenmektedir. Yüksek büyüme, toplumu ilgilendiren sorunlara kalıcı çözümler ve çevrenin korunması ve geliştirilmesi başlıklarında ortaya konan küresel amaçları gerçekleştirmede farklı gelir seviyesine sahip ülkelerin başarılı bir performans gösterdiği iddia edilemez. Zira, 2023 yılı Sürdürülebilirlik Raporu'nda yer alan aşağıdaki grafik 2030 küresel hedeflere ulaşmada amaçların yerine getirilmesinde yaşanan başarısızlığı açıkça ortaya koymaktadır.

Grafik 10. 2030 Hedeflerine Ulaşmada SKA Mevcut Durumu (% , 2023 yılı itibarıyla)

Kaynak: Sustainable Development Report, 2023

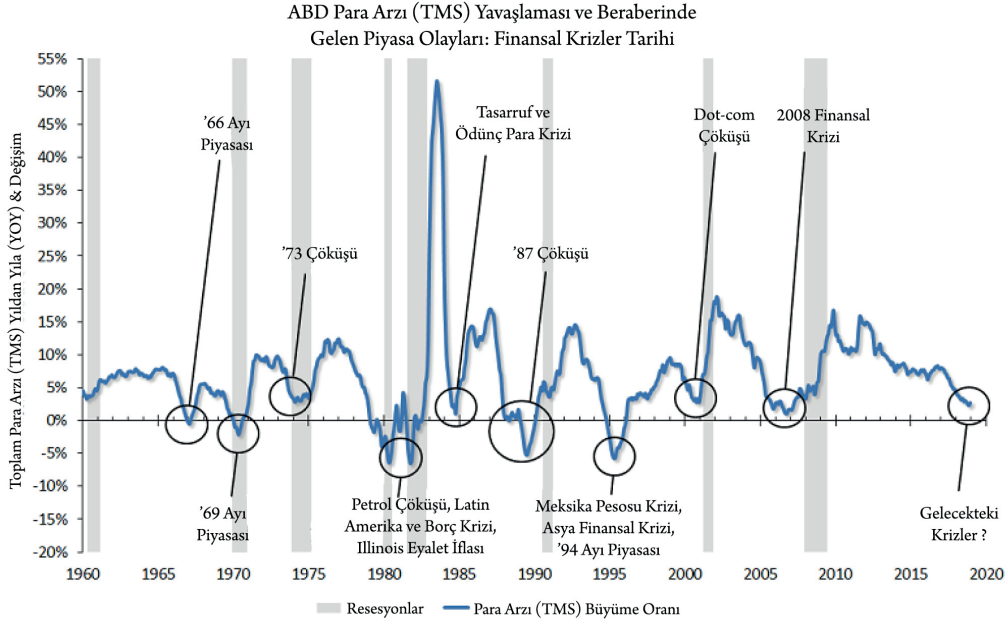
Grafik 10'a göre, 2030 yılına gelene dek gerçekleştirilmesi hedeflenen amaçların üçte ikisinde herhangi bir ilerleme olmadığı, aksine yüzde 15 oranında bir gerileme gerçekleştiği gözlenmektedir. Tamamlanmış amaçlar ise ancak yüzde 18 oranına ulaşmıştır. Bu durum küresel amaçların gerçekleştirilmesinin en iyi ihtimalle tahmin edilenden çok daha uzun bir zamana yayılacağını göstermektedir.

Prosperity (refah), people (insan), planet (yerküre), peace (barış), ve partnerships (ortaklıklar) başlıklarıyla 5P sloganı etrafında şekillendirilen 17 SKA söylemsel düzeyde oldukça cazibesi yüksek bir öneri olarak küresel ilgi toplamasına rağmen politik iktisadi değerlendirmelerle beraber her sloganın beraberinde küresel bir sorunsala karşılık gelmesi dikkat çekicidir. Bir diğer ifadeyle, yüksek refah hedefine doğru ilerlerken eş zamanlı olarak kronikleşen iktisadi ve finansal krizlerin daha da şiddetlenmesi, küresel topluma daha yaşanabilir bir gelecek vadederken piyasanın katı kuralları altında insan ilişkilerinin ve emeğinin metalaşması, çevre dostu yatırımlar ve iktisadi politikaların kaçınılmazlığını vurgularken gezegenin paydaşları olan tüm canlı varlıkları ve gelecek nesilleri acımasız bir çevre tahribatı ile baş başa bırakmak, barışın tesisinin gerekliliğini uluslararası tüm buluşmalarda hatırlatırken bölgesel ve küresel siyasi gerilimlerin ve savaşların artması ve son olarak, tüm bu amaçlar için ortaklıkların yaygınlaştırılmasını şart koşarken uygulamada bir birliğin oluşturulamaması 5P prensiplerinin buz dağının görünen kısmına işaret ettiğini ve asıl problemlerin sistemin yapısından kaynaklandığını ispat eder niteliktedir.

İktisadi ve Finansal Krizlere Rağmen Refahın Sürdürülebilirliği (Prosperity)

Küresel iktisadi sistem özellikle 19. yüzyıldan itibaren giderek daha sık rastlanan krizlere maruz kalmaktadır. Daha fazla tekrarlanan krizlerin arkasında değişen ve dönen iktisadi dünya ile birlikte kapitalist piyasa sisteminin geliştirdiği ürünlerin kırılgan yapısı ve finansal sistemin toksik ürünleri yaygınlaştırarak reel ekonominin önüne geçmesi yatmaktadır.

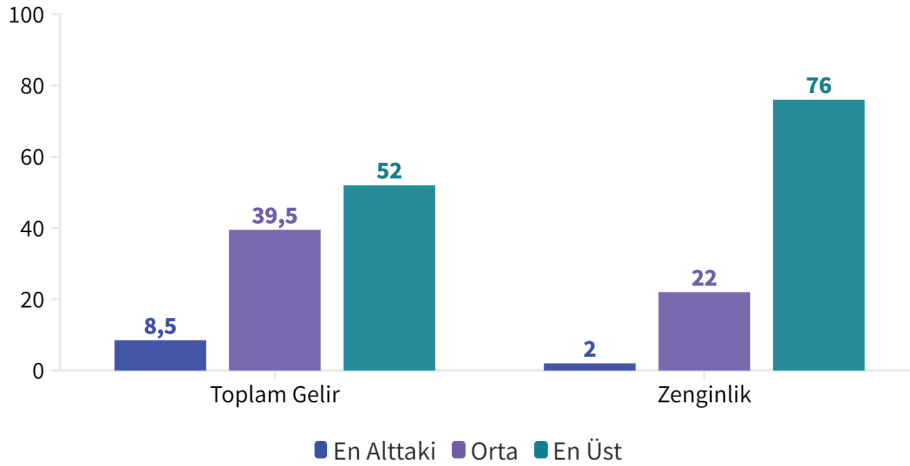

Grafik 11. İktisadi ve Finansal Krizler (1960-2020)

Kaynak: Crusoeconomics

Grafik 11 para arzındaki büyüme ve resesyona ile yaşanan finansal krizleri göstermektedir. Bu şekilden anlaşılacağı üzere son 60 yılda en az 10 büyük kriz yaşanmıştır. Bu krizler refahın yaratılması ve değişik gelir gruplarına adil dağılımı süreçlerini doğrudan olumsuz bir biçimde etkilediği düşünülürse yaşanan her krizin güçlü ve zengin kesim lehine servet transferlerine neden olması kaçınılmazdır. Günümüzde zengin ve fakir arasındaki uçurumun hem ulusal hem de küresel ölçüde artmasının arka planında krizlerin yarattığı gelir kayıpları yatmaktadır. Bu kayıplar daha çok birikim imkanı olmayan, sabit ücretli ve düşük gelir grubuna ait bireylerde yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. Sonuçta, gerçekleşen her kriz küresel servetin belli ellerde birikmesini ve gelir uçurumunu artırmıştır.

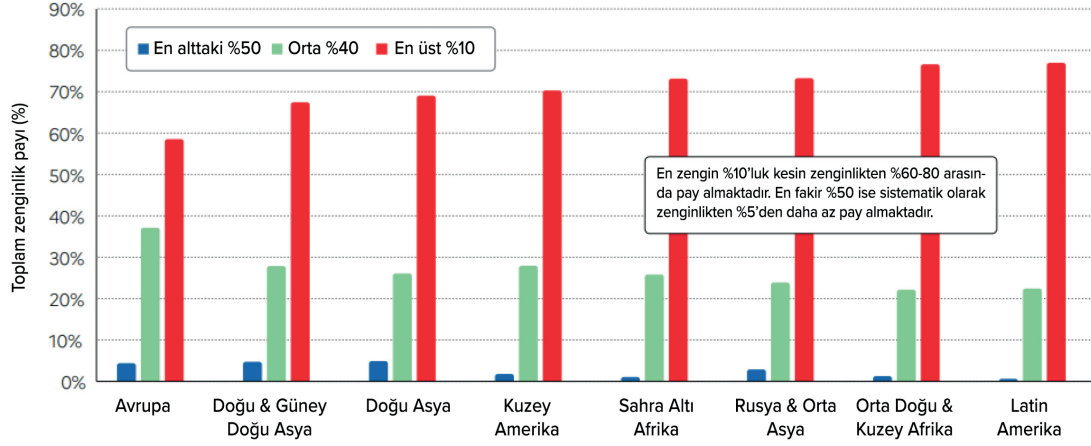

Grafik 12. Küresel Gelir ve Servette Eşitsizlik (% , 2021)

Kaynak: World Inequality Report, 2022

Grafik 12 en zengin yüzde 10, en fakir yüzde 50 ve bunlar dışında kalan yüzde 40'lık gruplar için küresel gelir ve servet dağılımını göstermektedir. Tabloya göre en zengin yüzde 10'luk kesim küresel servetin yüzde 76'sını ve küresel gelirin yüzde 52'sini elinde tutarken en fakir yüzde 50'lik kesim için bu oranlar sırasıyla yüzde 2 ve yüzde 8,5'tir. Grafik 13 benzer eşitsizliği bölgeler bazında ele almaktadır. En zengin yüzde 10'luk dilime sahip olanlar Avrupa hariç diğer tüm bölgelerde servetin yüzde 70-80 arasında bir oranını elinde tutarken en fakir yüzde 50'lik kesim bölgesel servetin yüzde 5'ine dahi ulaşamamıştır.

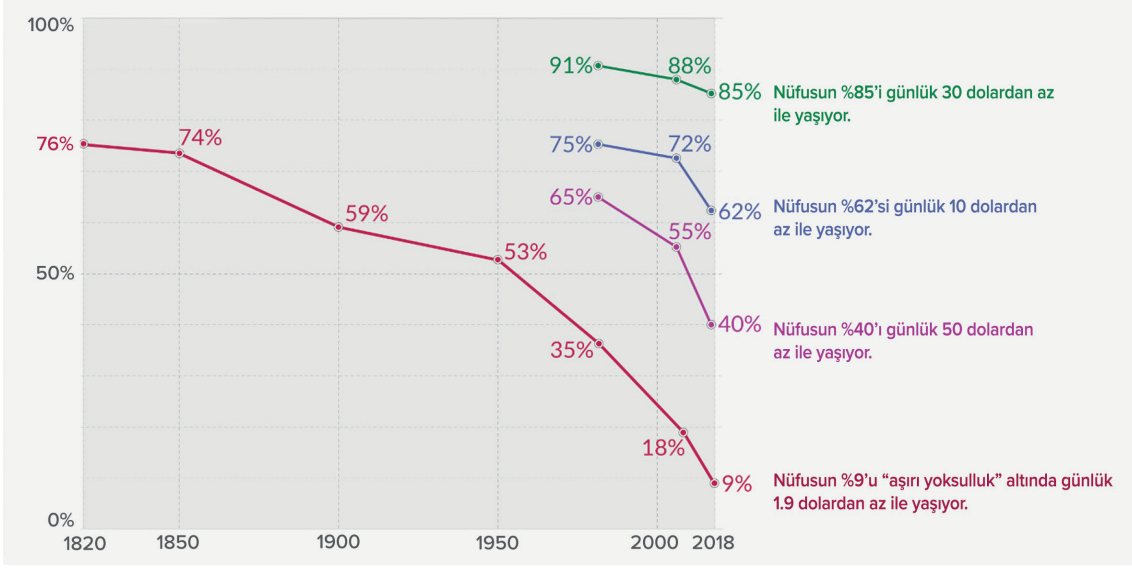
Grafik 13. Küresel Servet Eşitsizliği (% , 2021)

Kaynak: World Inequality Report, 2022

Tarihsel olarak gelir ve servet eşitsizliğinin daha da arttığı gerçeğinden yola çıkıldığında SKA arasında Amaç 1 Yoksulluğa Son, Amaç 2 Açlığa Son ve Amaç 10 Eşitsizliklerin Azaltılması olarak belirlenen amaçların pratikte hedeflenenenden giderek uzaklaştığı görülmektedir.

Kâr Tutkusuna Rağmen Sosyal Faydanın Sürdürülebilirliği (People)

Küresel toplumun SP ilkelerine ulaşmak adına gösterdiği bir diğer çaba insan ve toplum faydası ve refahı adına ekonomik politikaların üretilmesidir. Bu konuda sürdürülebilir kalkınma bir yandan başarılı bir küresel ekonomik performans hedeflerken aynı zamanda insanın ve insanın içinde yaşadığı toplumun öncelikleri, çıkarları ve iyiliği ile çatışmayacak politikalar ortaya koymak zorundadır. Ancak, günümüzde ekseriyetle çok uluslu şirketler bu çatışmayı eşitlik ve verimlilik (efficiency vs. equity) açmazına kapılarak yaşamaktadırlar. Yani, kâr motivasyonu iktisadi çıkarın temel şartı olarak bu şirketler üzerinde baskı yaratırken iktisadi çıkar ile toplumsal çıkar çatışmaya girdiğinde mevcut iktisadi düzen toplumsal olana rağmen iktisadi olanı öncelemeyi tercih etmek durumunda kalmaktadır. Bu durumda, iktisadi faaliyet içinde geliştiği toplumdan bağımsızlaşarak onun üzerinde söz sahibi ve yönlendirici olmaktadır. Polanyi'nin gömülü olmayan (disembedded) ekonomiler olarak bahsettiği bu durum sonucunda toplumsal sorunların yaygınlaşması kaçınılmazdır.

Grafik 14. Yoksulluk Altında Yaşayan Dünya Nüfusu (% , 1820-2018)

Kaynak: Moatsos, 2021

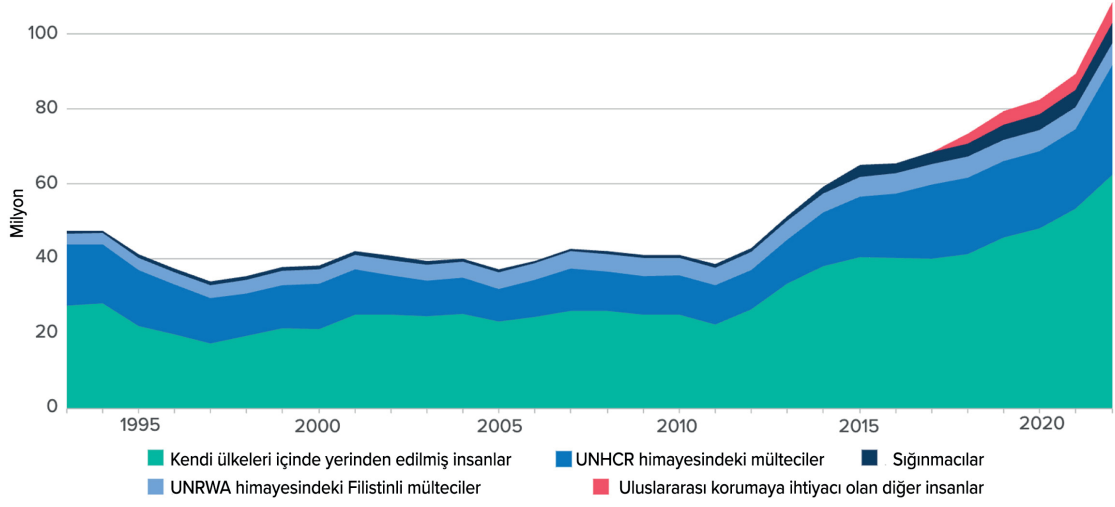
Grafik 14'te gösterilen veriler Sanayi Devrimi sonrası dünya genelinde yaratılan yüksek refaha rağmen günlük 30\$, 10\$, 5\$, ve 1.90\$'dan daha az kazanca sahip olanların küresel nüfusa oranını göstermektedir. Yaklaşık 200 yıllık zaman dilimini kapsayan bu grafik zamanla bu oranlarda iyileşme göstermesine rağmen yoksulluğun hâlen en temel toplumsal sorunlardan biri olduğunu ispat eder niteliktedir. Öyle ki, günümüzde yaklaşık her 10 kişiden biri günlük ortalama 1.90\$ ile geçimini devam ettirme çabasıdadır.

Tablo 6. Gıda Krizi İçerisinde Olan İnsan ve Ülke Sayısı, 2018-2021

Etken	2018	2019	2020	2021
Siyasi çatışma/güvensizlik	73.9m 21 ülke	77.1m 22 ülke	99.1m 23 ülke	139.1m 24 ülke
Olağanüstü hava şartları	28.8m 26 ülke	33.8m 25 ülke	15.7m 15 ülke	23.5m 8 ülke
Ekonomik şok	10.2m 6 ülke	24.0m 8 ülke	40.5m 17 ülke	30.2m 21 ülke
Toplam	112.9m 53 ülke	134.9m 55 ülke	155.3m 55 ülke	192.8 53 ülke

Kaynak: GRFC, Global Report on Food Crises 2022 adlı rapordan alınmıştır.

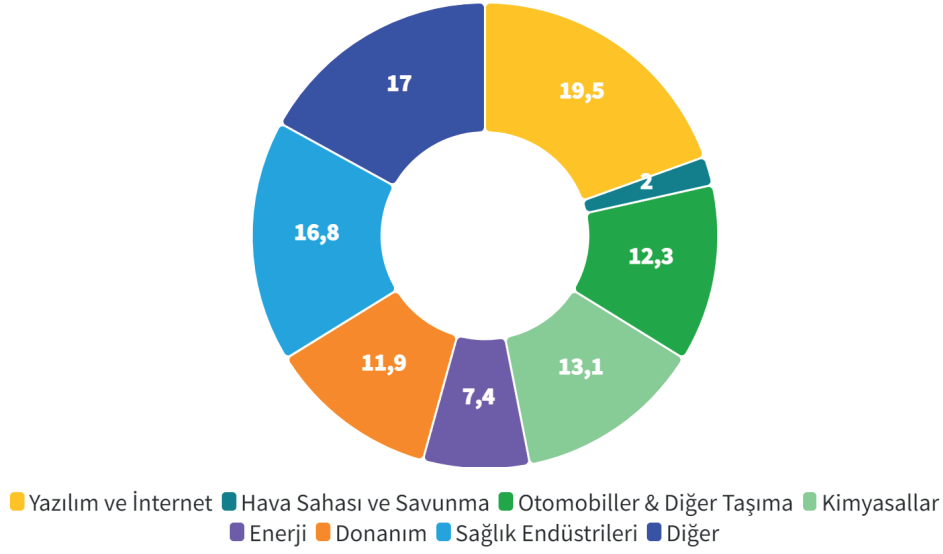
Yoksullukla beraber küresel ekonominin gündeminde yaşanan sosyal krizler yer almaktadır. Örneğin, Tablo 6'da görüleceği üzere, 2016 yılından 2021 yılına uzanan zaman diliminde siyasi çatışma/güvensizlik, olağanüstü hava şartları ve ekonomik şoklar gibi sebeplerden ötürü gıda krizi yaşayan insanların sayısı dünya genelinde 108 milyondan 193 milyona ulaşmıştır. Bu sayı şimdiye dek gıda krizi yaşayan insan sayısındaki en yüksek sayıya denk gelmektedir. COVID-19 pandemisinden kaynaklanan küresel büyüme ivmesinin yavaşlaması da dikkate alındığında gelecek yıllar için mevcut krizin daha da derinleşmesi kaçınılmazdır.

Grafik 15. Göçe Zorlanan İnsan Sayısı (Milyon, 1993-2022)

Kaynak: UNHCR, United Nations High Commissioner for Refugees Report, 2022

SKA arasında yer alan amaçlardan yoksulluk ve fakirlik (Amaç 1) ile açlığın sona erdirilmesi (Amaç 2) konusunda küresel ekonominin verdiği sınav benzer şekilde diğer amaçlardan sağlık ve kaliteli yaşam (Amaç 3), eşitsizliklerin azaltılması (Amaç 10) ve barış, adalet ve güçlü kurumlar (Amaç 16) konusunda da olumlu görünmemektedir. Nitekim, özellikle son 10 yılda küresel olarak yaşanan mülteci krizi sonrası insanların yerlerinden edilmesi ve bu durumun zamanla bir insanlık krizine dönmesi bir yandan bu amaçları daha önemli başlıklar olarak karşımıza çıkarırken diğer yandan olumlu manada geçmiş senelerden çok da farklı olmayan bir tablo ile karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir. Grafik 15'te görüldüğü üzere 2021 yılı sonu itibarıyla dünyada toplam 108.4 milyon zorla yerinden edilmiş insan zor şartlar altında yaşamını devam ettirmektedir. Bu sayı içerisinde 62.5 milyon kendi ülkeleri içinde yerinden edilmiş kişi, 35.3 milyon UNHCR himayesindeki mülteci, 5.4 milyon sığınmacı, 5.2 milyon UNRWA himayesindeki Filistinli mülteciler ile uluslararası korumaya ihtiyacı olan kişiler yer almaktadır. Göç olgusunun yarattığı sosyal, ekonomik ve kültürel zorluklar düşünüldüğünde iktisadi verimin yarattığı sosyal faydanın kimlere nasıl ve ne ölçüde dağıldığı yeniden sorgulanmalıdır. Benzer şekilde, küresel pandemi ile 2020-2021 yılları arasında yaklaşık 14.9 milyon insanın vefatına sebep olan salgının önlenmesinde ve yavaşlatılmasında sağlık şirketlerine salgını önleyecek aşı geliştirmek üzere araştırma ve geliştirme için ayrılan bütçenin küresel pazarda geliştirilen yeni ürünlere ayrılan bütçenin çok az bir kısmını oluşturması (bkz. Grafik 16) SKA Amaç 3'te yer alan sağlık ve kaliteli yaşam bağlamında başka bir tutarsızlığı gözler önüne sermektedir. Öyle ki, 2021 yılında küresel olarak 2.3 trilyon dolar büyüklüğünde yapılan AR&GE yatırımları içerisinde sağlık sektörüne yaklaşık 380 milyar dolarlık bir pay ayrılmıştır. Ancak ABD federal hükümetinin aşı temini için yaklaşık 30 milyar dolarlık bir harcama yaptığı dikkate alınırsa sadece aşı geliştirme için yapılan AR&GE yatırımlarının yüzde 16 oranının çok daha altında olduğu görülür.

Grafik 16. Küresel AR&GE Harcamaları, Sektörel (% 2021)

Kaynak: Statista, 2023

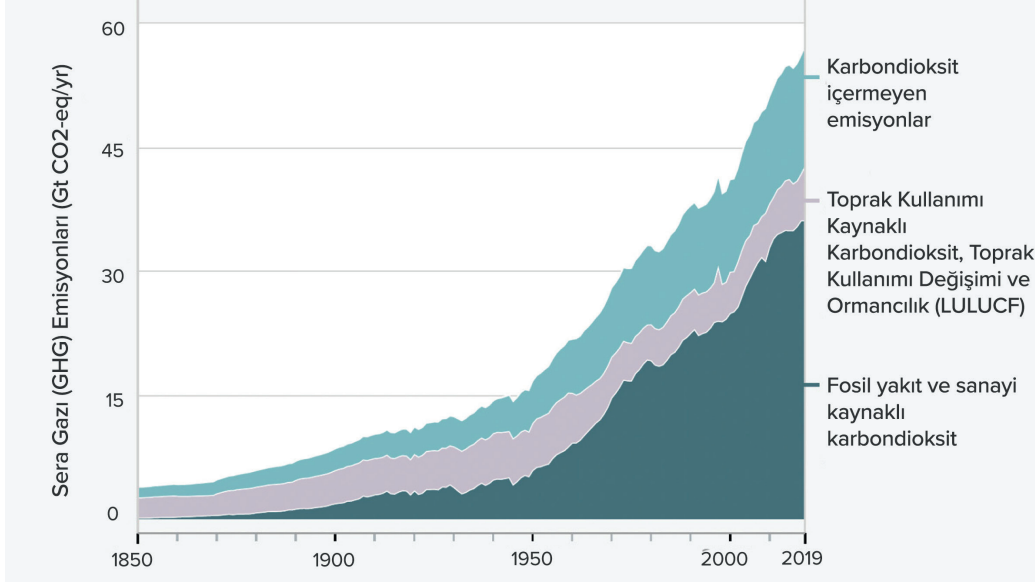
Tüketim Çılgınlığına Rağmen Çevre Politikalarının Sürdürülebilirliği (Planet)

Çevrenin korunması ve geliştirilmesi hem SKA hem de yeşil ekonomi söylemi içerisinde önemli bir yer tutar. Her ne kadar 5P prensiplerinin her biri kendi arasında birbirinden ayrılmaz ve bağlantılı bir ilişki içerisinde olsa da doğal kaynakların tüketimi konusunda küresel ekonominin sorumsuz tavrı çevre meselelerini bu kaynakların sürdürülebilirliği hususunda öncelikli ve acil aksiyon alınması gereken bir mesele haline getirir. Kapitalist piyasa sisteminin aşırı tüketimi teşvik eden bir sistem olması yeryüzü kaynaklarının gelecek nesillerin maslahatı gözetilmeksizin geri dönülemez bir tahribata sürüklenmesine neden olmaktadır. Her ne kadar yapay zeka ve teknolojik imkanlar doğal kaynaklara alternatif bir kaynak üretme çabasında olsa da (bkz. atmosfere azot salınımının azaltılması amacıyla inek sayısının azaltılmasından doğacak et üretimi ihtiyacının yapay et üretimi üzerinden sağlanması) doğal kaynaklar halen önemli bir üretim girdisi olarak kabul edilmektedir. Çevre tahribatı ile doğrudan ilişkili aşağıda belirtilen tehditler doğal kaynakların korunması ve geliştirilmesi hususunda küresel politika yapımcılarının temel endişelerini oluşturur:

- Temiz suya erişim,
- Tarımsal ürün üretimi,
- Deniz canlıları ve kültür balıkçılığı üretimi,
- Hayvan türlerinin sağlığı ve üretimi,
- Bulaşıcı hastalıkların yaygınlaşması,
- Kontrol edilemez yangınların sıcaklık ve kötü beslenme üzerine zararlı etkileri,
- Zihinsel sağlığın bozulması,
- Çevre sorunlarından ötürü insanların yer değiştirmek zorunda kalması,
- Kentsel alanlarda sel felaketleri ve etkileri,
- Sahil şeritlerinde sele dayalı zararlar,

- k. Altyapı projelerinin olumsuz etkilenmesi,
- l. Kritik ekonomik sektörlerin etkilenmesi,
- m. Biyoçeşitliliğin azalması ve okyanus ekosistemlerinin tahribatı.

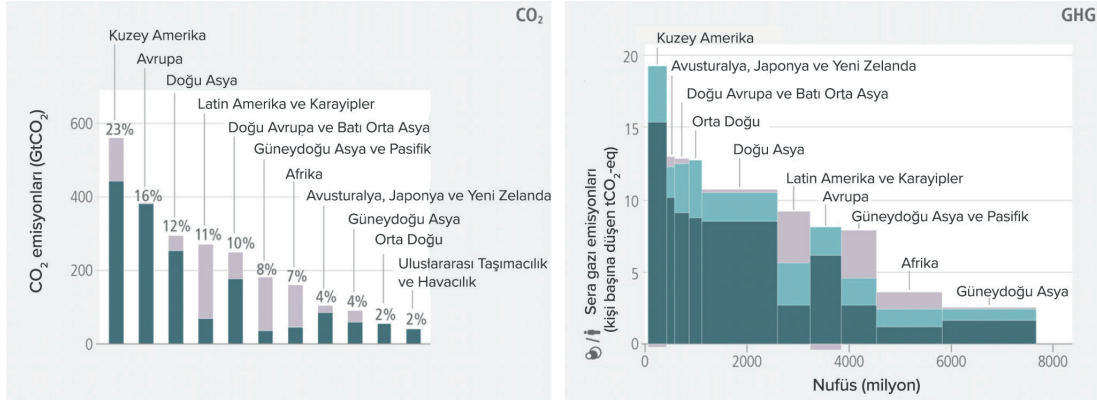
Bu sonuçları ortaya çıkaracak pek çok çevresel faktör vardır. Ancak, bunlar arasında insan faaliyetlerinden ötürü atmosfere salınan sera gazı miktarının son yüzyılda çarpıcı biçimde artması başı çekmektedir.

Grafik 17. Küresel Sera Gazı Salınımı (Gigaton, 1850-2019)

Kaynak: IPCC Climate Change Report, 2023

Grafik 17, 1850-2019 yılları arasında farklı alanlardaki karbondioksit salınımlarından ötürü ortaya çıkan sera gazı emisyonlarının artışını göstermektedir. Bu şekle göre 1950'lerde, dikey ekseninde gösterildiği üzere, ancak 15 gigaton seviyesine kadar çıkan salınım miktarı 1950-2019 yılları arasında kapsayan yaklaşık 70 yılda 60 seviyelerine ulaşmıştır. Bu artış çevreye verilen zararın boyutunu açık biçimde gözler önüne sermektedir. Sera gazı ve karbondioksit salınımının hangi ülkelerden kaynaklandığına bakıldığında Grafik 18'de yer alan veriler açık biçimde durumu özetlemektedir.

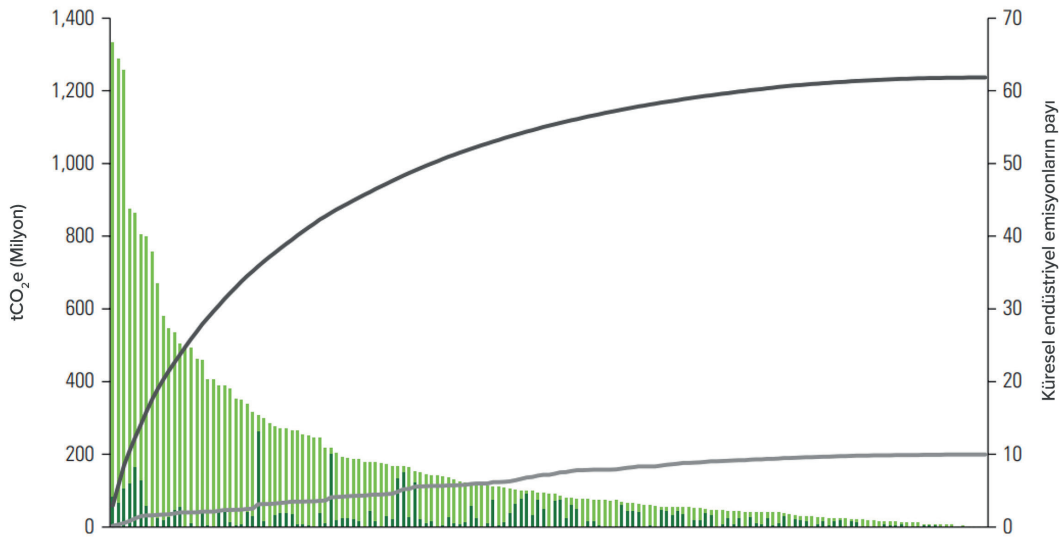

Grafik 18. Kıtaların Karbondioksit ve Sera Gazı Salınımları (Gigaton, 2023)

Kaynak: IPCC Climate Change Report, 2023

Bu grafik, çevre tahribatına dair en çok hangi bölgelerin sorumlu olduğuna dair somut veriler sunmaktadır. Soldaki şekle göre Kuzey Amerika, Avrupa ve Doğu Asya ülkelerinin CO₂ salınımları toplam salınımın yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Özellikle Kuzey Amerika ve Avrupa'nın nüfusuna bakıldığında toplam nüfusun yaklaşık yüzde 18'ini oluşturmasına rağmen CO₂ salınımlarında yüzde 40'lık bir etki yarattığı görülür. Bu durum çevreye verilen zararın hangi bölgelerde yoğunlaştığına dair önemli ipuçları vermektedir. Doğu Asya'nın tek başına sahip olduğu yoğun nüfusa paralel olarak yüzde 12 gibi büyük bir oranda emisyon yaratması küresel ekonominin sanayileşmesiyle beraber bu bölgeyi üretim üssü olarak seçmesi ve dolayısıyla çevre krizi yaratmasıyla yakından alakalıdır. Öte yandan Orta Doğu, Latin Amerika ve Doğu Avrupa gibi ülkelerde sera gazı ve CO₂ emisyonlarındaki yüksek oranın sebebi bu bölgelerde çok uluslu şirketlerin gösterdiği üretim faaliyetleri ile açıklanabilir. Bir diğer ifadeyle, çok uluslu şirketlerin üretim yaptığı ülkelerdeki faaliyetler dikkate alınarak hazırlanan bir çevre tahribat raporu Kuzey Amerika ve Avrupa menşeli şirketlerin bu süreçteki rolünü açığa çıkaracaktır.

Dünya Bankası'nın 2023 yılında yayınladığı bir raporda çok uluslu girişimlerin (MNEs) iklim değişikliği üzerindeki etkilerini incelemektedir. Bu rapora göre, bu girişimlerin sayıca çok az kısmını temsil eden 157 çok uluslu şirket küresel emisyonun önemli ölçüde sorumlusu durumundadır (Steenbergen & Saurav, 2023, s. xi). Ancak, bu şirketlerin yarattıkları yeşil tahribata rağmen hazırlanan rapor şirketlerin küresel tedarikçilerine yeşil teknolojiler ve sürdürülebilirlik standartlarını teşvik ederek ileride küresel emisyonu azaltma konusunda reform etkisi yaratabileceği inancını korumaktadır. Zira, bu şirketler doğrudan yabancı yatırımlarla yeşil sektörlere yatırımları arttırarak iklim dönüşümünün öncüsü olabilirler. Mevcut durumda, bu iyimserliğe rağmen, küresel şirketler ürettikleri ürünlerde ve arz zincirlerinde dekarbonizasyon konusunda hala isteksiz ve sınırlı bir tutum sergilemeye devam etmektedir.

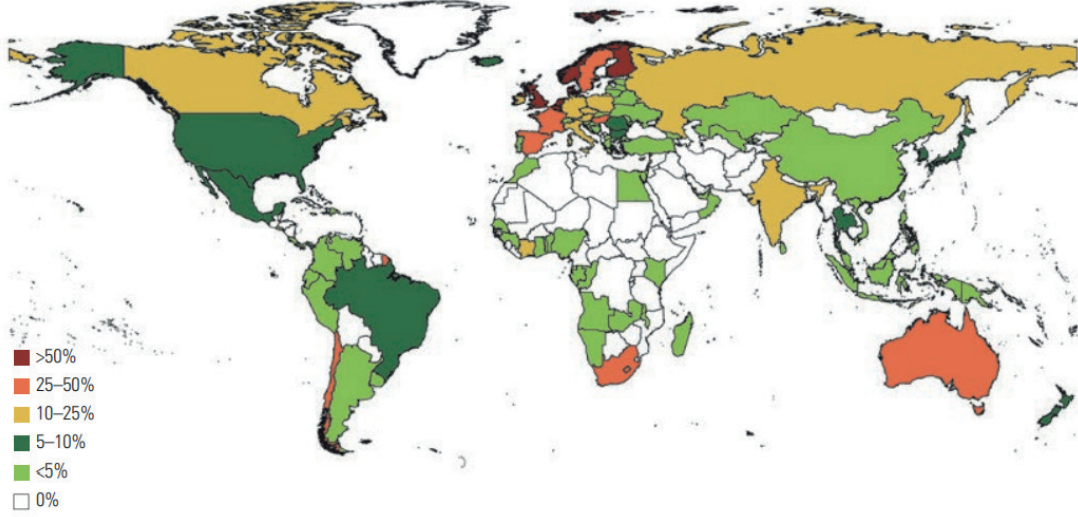
Grafik 19. Büyük Çok Uluslu Girişimlerin Tedarik Zincirlerinin Küresel Endüstriyel Emisyonları (Milyon, 2021)

Kaynak: Steenbergen & Saurav, 2023

Grafik 19 en büyük 157 çok uluslu şirketin kendi faaliyetlerinden ötürü küresel endüstriyel emisyonun artışı konusunda yüzde 10'luk bir etki yaratmasına rağmen tedarik zincirindeki ağı dahil edince bu oranın yüzde 60'a ulaştığını göstermektedir (Steenbergen & Saurav, 2023, s. xxv). Dolayısıyla, bu şirketlerin

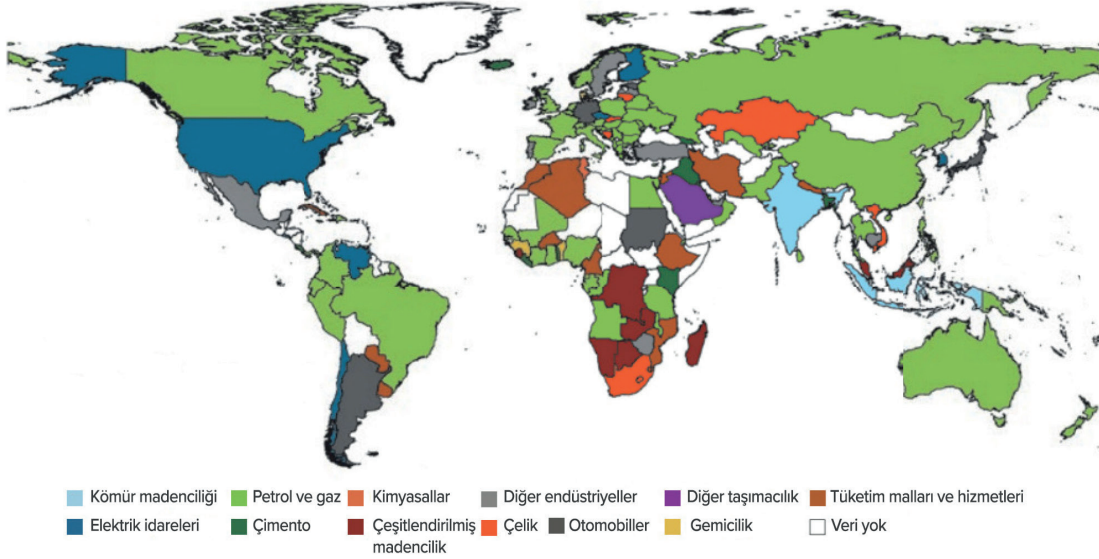

iklim dönüşümü konusunda somut adımlar ve reformlar gerçekleştirmesi durumunda çevre tahribatını önemli ölçüde olumlu etkileyebileceği anlamına gelmektedir.

Harita 1. Ülke Bazlı Emisyonların Dağılımı

Kaynak: Steenbergen & Saurav, 2023

Harita 2. En Fazla Emisyonların Gerçekleştiği Sektörler

Kaynak: Steenbergen & Saurav, 2023

Raporun ele aldığı başka önemli bir husus da bahsedilen 157 şirketin iştiraklerinin yarattığı karbon emisyonu miktarının oransal olarak çeşitli ülkelerin emisyon miktarları ile mukayese edilmesi sonucu ortaya çıkan verilerle alakalıdır. Harita 1’de görüleceği üzere, bu şirketlerin iştiraki olan şirketler 85 ülkede atmosfere salınan zararlı gazların yüzde 1-25’ine denk bir salınım yaratırken 9 ülkede yüzde 25-50’sine,

İKAM ARAŞTIRMA RAPORLARI

8 ülkede yüzde 50-75'ine, 9 ülkede yüzde 75-50'sine ve 25 ülkede yüzde 100'ünden fazlasına denk bir salınım yaratmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, 157 şirketin çevre konusunda atacağı adımların pek çok ülkenin ulusal politikalarında yapacağı olumlu gelişmelerden daha hızlı sonuç vereceği görülmektedir. Atılacak adımların hangi sektörlerde değişim ve dönüşüm yaratması gerektiği hususunda Harita 2'den istifade edilebilir. Haritaya göre, açık yeşil renkte gösterildiği üzere Kuzey ve Güney Amerika, Avrupa, Asya ve Uzak Doğu'nun tamamında petrol ve gaz üretiminden kaynaklanan salınımlar sebebiyle çevre zarar görmektedir. Bu durum enerjide yeşil dönüşümün acil eylem planı olarak ele alınması gerektiğini açıkça göstermektedir. Orta ve Güney Afrika'da madencilik ve türevlerinin işlenmesi, Rusya'da çelik üretimi, Hindistan ve Endonezya'da kömür madenciliği, ABD ve Alaska'da elektrik tesisleri çevreyi olumsuz etkileyen diğer sektörler olarak ön plana çıkmaktadır.

Tablo 7. En Büyük 157 Çok Uluslu Şirketin Bölgesel Dağılımı ve Küresel Emisyonlardaki Payları								
Sektör	Alt Sektör	Afrika	Asya	Avrupa	Kuzey Amerika	Okyanusya	Güney Amerika	Toplam
Enerji	Kömür Madenciliği	0	4	0	0	0	0	4
	Elektrik Tesisleri	1	3	12	13	1	0	30
	Petrol ve Gaz	1	9	10	8	3	2	36
	Petrol ve Gaz Dağıtımı	0	0	2	3	0	0	5
	Toplam	2	16	24	21	4	2	75
Sanayi	Çimento	1	1	3	2	2	0	9
	Kimyasallar	0	1	4	1	0	0	6
	Çeşitli Madencilik	0	1	4	1	2	1	9
	Diğer Sanayiler	0	4	4	4	0	0	12
	Kağıt	0	0	0	1	0	1	2
	Çelik	0	3	4	0	0	0	7
Toplam	1	10	19	9	4	2	45	
Ulaşım	Havayolları	0	0	1	3	1	0	5
	Otomotiv	0	5	5	2	0	0	12
	Diğer Ulaşım	0	0	3	4	0	0	7
	Deniz Taşımacılığı	0	0	1	0	0	0	1
	Toplam	0	5	10	9	1	0	25
Tüketim Malları ve Hizmetleri		0	1	3	8	1	0	12
Genel Toplam		3	32	56	52	10	4	157

Kaynak: Steenbergen & Saurav, 2023

Kritik sektörler için uygulanacak düzenleme ve dönüşüm için bu sektörlerde öncü olan 157 şirketin Tablo 7’de verilen bölgesel dağılımına bakıldığında 157 şirketin 52’si Kuzey Amerika’da ve 56’sı Avrupa’da olmak üzere toplam 107’sinin iki bölgede yoğunlaştığı gözlenmektedir (Steenbergen & Saurav, 2023, s. 13). Bu bölgeleri 32 çok uluslu şirket ile takip eden Asya’yı da ekleyince en büyük 157 şirketin 139’unun (yaklaşık olarak toplam şirketlerin yüzde 89’u) bu 3 bölgedeki faaliyetlerinin çevre tahribatını büyük ölçüde tetiklediği söylenebilir.

Sonuç ve Değerlendirme

Yeşil ekonomi söylemi tarihsel gelişimi içerisinde çeşitli politik ve iktisadi etkileşimlerin bir sonucu olarak küresel gündemde yer kazanmıştır. Zaman içerisinde yeryüzünde bir paydaş olarak çevre faktörünün diğer pek çok üretim faaliyetleri, teknolojik gelişmeler ve siyasi-kültürel gelişmelerden bağımsız olmadığı anlaşılınca bu söylem daha kapsayıcı olan sürdürülebilirlik temasının altında yer bulmuştur. Zira, çevre sorunlarına çözüm getirmek oldukça karmaşık pek çok probleme de aynı zamanda çözüm sunmak anlamına gelmektedir. Böyle olunca, çevre sorunlarını ortaya çıkaran insan faktörü, mevcut siyasi ve iktisadi yapı ve bu yapıyı oluşturan temel zihniyette değişimin ve bazı iyileştirmelerin kaçınılmazlığı hep bir ağızdan dile getirilmeye başlanmıştır. Bu sorgulama ana akım çevrelerde küresel ekonomik işleyişin kökten bir itirazından çok sistemsel iyileştirmeler üzerinden yüzeysel olarak ele alınmaya devam etmektedir. Öte yandan, her ne kadar azınlıkta da olsa, heterodoks iktisat okulları tehlikenin ne denli boyutlara ulaştığının farkında olarak çözümü palyatif müdahalelerde değil, iktisadi yapının kendisinde görmeye devam etmekte oldukça ısrarcıdır.

Bu rapor, yeşil ekonomi söylemine her şeyden önce teknik ve ekolojik bir olgu olmaktan öte “politik” bir mesele olarak yaklaşmaktadır. Geçmiş dönem Suudi Arabistan petrol bakanı Zeki Yemini’den alıntılanan şu ifade bu açıdan oldukça dikkat çekicidir: “Nasıl ki taş devri taşlar bittiği için sona ermediyse petrol devri de muhtemelen petrolün dünyada tükenmesinden çok daha önce sona ermiş olacak” (Kenis & Lievens, 2017, s. 166).

Bu açıdan, yeşil ekonomi, yeşil finans, yeşil üretim gibi tüm söylemlerin arkasındaki temel meselenin politik bir yönelimin sonucu olduğu iddia edilebilir. Verilen alıntıdan anlaşılacağı üzere, petrolün yerini alacak başka bir kaynak petrol çağını sona erdirecekse bu durum mevcut siyasi güç merkezlerinin bir tercihi olarak ortaya çıkacaktır. Bu tercihin insan, toplum ve çevre nezdinde sonuçlarını incelemek politik iktisadi bir yaklaşıma sahip olmakla anlaşılabilir. Zira, çevre sorunu masa başında küresel dünya için gelecek senaryoları çizip belirli bir tarihe dek dünyada mevcut sıcaklığın belli bir ısıya düşürülmesi ya da sıfır karbon emisyonu gibi hedeflerin tablo ve grafiklerle nasıl gerçekleştirileceği hususunda teknik bir şekilde izah edilmesinden çok daha önemli bir sorundur. Bu yüzden, ileri ekonometrik analizlerle çevre için gelecek senaryoları çizen indirgeyici anlayışa göre çevre sorunu 2030 ya da 2050 yılı için kağıt üzerinde çözüme kavuşmuş olabilir, ancak insan faktörü bu analizi alt üst edecek bir potansiyele her zaman sahiptir. Yakın zamanda yaşanan küresel pandemi, Ukrayna-Rusya krizi, İsrail’in temel insan haklarını tüm küresel toplumun gözü önünde ihlal ederek yaşattığı insani ve vicdani kriz bunların açık bir göstergesidir. Dolayısıyla, çevre sorunu olarak adlandırılabilir konuya yeşil ekonomi gibi albenisi yüksek bir dille yaklaşılması konunun temelinde “politik” bir mesele olduğunu göz ardı etmemeyi gerektirir. Bu yüzden, bu rapor sürdürülebilirliğin ya da yeşil ekonomi çabalarının politik iktisadi boyutuna vurgu yapmış ve bu argümanı destekleyecek verileri sunmuştur.

Bu amaçtan yola çıkarak ortaya konabilecek ilk adım ana akım zihniyetin sınırlarını zorlayarak yeni bir söylem geliştirmekten geçmektedir. Bu söylem varoluşsal bir yenilenme ihtiyacını de beraberinde getirir. Çevre sorunları dahil toplumsal, politik ve iktisadi sayılabilecek tüm anlaşmazlıkların arkasında modern zamanda insanın yaşadığı anlam krizi yatmaktadır. Modern insan kendi türü dışında varlığını sürdüren tüm canlılar üzerinde tahakküm kurma ve onları boyunduruğu altına alma eğiliminde olan bir yaklaşım göstermektedir. Hümanist tavır adı altında gerçekleştirilen bu yaklaşıma göre insan aklı, insanlık adına mutlu ve yaşanabilir bir gelecek inşa ederken kendisini ideal bir düzen krizinin içerisinde bulmuştur. Bu kriz doğanın tüm paydaşlarına lütf olarak sunulan belirli hakların insanın kazanç tutkusu ve kar güdüsü adına sömürülmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Çevre olarak tanımlanan paydaş günümüzde bu hak gaspının en derin ıstırabını çekmektedir. Üstelik, çevrenin sorumsuzca tüketilmesi “iktisadi kalkınma” perdesi altında hem ulusal hem de uluslararası arenada teşvik edilmektedir. Kalkınmacı söylemi en çok destekleyen ülkelerin aynı zamanda yerküreyi en çok tahrip eden ve bu tahribattan sorumlu çok uluslu şirketlere sahip olması bu durumun en açık göstergesidir.

Bu gerçekten yola çıkarak, gelecek nesillere daha yaşanabilir ve adil bir dünya miras bırakmak için atılacak somut politikalar oldukça önemlidir. Bunun için öncelikle kalkınmacı söyleme sığınarak gerçekleştirilen tüm iktisadi politikaların yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Nasıl ki sosyal etki, çevresel-sosyal-kurumsal sürdürülebilirlik gibi temalar küresel alana taşınarak ülkelere özellikle çevreyi koruma adına bir sorumluluk yüklemişse, benzer şekilde, bu sorumluluğun takibi başta büyük şirketler olmak üzere tüm yönetim süreçlerinde yapılmalı ve denetlenmelidir. İhlal durumlarında gerçekleştirilecek yaptırımlar küresel şirketler için caydırıcı olmadığı sürece cezası ödenerek benzer tahribatlar sürdürülmeye devam edecektir. Bu durumda, sivil topluma, hükümetlere ve küresel otoritelere çok fazla iş düşmektedir. Ancak, yakın dönemde yaşananlar göstermektedir ki Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası gibi kurumların çatısı altında bu sorumluluğu üstlenen kurumlar mevcut yapısal bozuklukları onarmak bir yana Avrupamerkezi tutumlarıyla bu sistemin koruyucuları haline gelmiştir.

Bu konuda yaşanan kısır döngü, yukarıda belirtildiği üzere, sorunun çözümü için kamusal otoriteden çok sivil toplumu ön plana çıkarmaktadır. Yakın tarihte dünyanın çeşitli yerlerinde insanı doğal ortamına yabancılaştıracak ve ondan koparacak pek çok iktisadi girişimin ve yıkımın sivil toplum tarafından direnme ve karşı koymayla önlendiği görülmektedir. Polanyi'nin (2020) tabiriyle bu tutum toprak, emek ve paranın hayali metalaşmasına karşı sosyal bir korumayı elzem hale getirir. SKA altında belirlenen amaçların pek çoğu teorik olarak anlamlı ve önemli olmasına rağmen, bu amaçların hangi şartlar altında ve nasıl gerçekleştirileceği politik zihniyetin değişimi ile ancak mümkündür.

İktisadi ve finansal alanda yapılan her yatırımın ve üretim faaliyetinin baştan sona tüm aşamaları sosyal ve çevresel etki bağlamında teşvik edici ve caydırıcı bir politika ile sürdürülmelidir. Nasıl ki kredi derecelendirme kuruluşları belli kriterler ışığında şirketlere, hükümetlere ve ulusal ekonomilere belirli notlar veriyorsa, benzer bir mekanizma sosyal ve çevresel etki bağlamında geliştirilebilir. Bu sayede özellikle çok uluslu şirketlerin üzerindeki çevresel, sosyal ve iktisadi denetim daha sağlıklı yapılabilir. Bu genel politika önerileri dışında aşağıda özel olarak bazı tavsiyeler yer almaktadır.

Öneriler

Yerkürenin ekolojik sınırlarının tanınması

2030 hedeflerine yönelik geliştirilen politikaların yerkürenin ekolojik sınırları gözeterek yeniden gözden geçirilmesi gerekir. Bunun için, hedeflenen küresel büyümeyi ne pahasına olursa olsun yakalamak yerine çevrenin ekolojik sınırlarını ve haklarını gözetecek bir yaklaşımla mevcut projeler yenilenmelidir.

Yerel ve bölgesel ekonomilerin güçlendirilmesi

İktisadi kalkınma için küresel politikalar belirlemek yerine yerel ve bölgesel politikalara daha çok odaklanılırsa hedeflenen büyümeyi çevre duyarlılığı ile sürdürmek mümkün hale gelebilir.

Yeşil teknolojilere yatırım

Yenilenebilir enerji, sürdürülebilir tarım ve atık yönetimi gibi alanlarda yeşil teknolojilere yapılan yatırım paylarının genel yatırımlar içerisindeki payının artırılması gerekir.

Tüketim alışkanlıklarının değişimi

Çevreye aşırı yüklenmesi sonucu ortaya çıkan tahribatı azaltmak için mevcut tüketim alışkanlıklarını değiştirmek çok önemlidir. Bunun için, bilinçli tüketimin yaygınlaşması gerekir.

Kaynakça

- Alier, J. M. (2009). Socially sustainable economic se-growth. *Development and Change*, 40(6), 1099-1119. <https://doi.org/10.1111/j.1467-7660.2009.01618.x>
- Ambec, S., Cohen, M. A., Elgie, S., & Lanoie, P. (2013). The porter hypothesis at 20: Can environmental regulation enhance innovation and competitiveness? *Review of Environmental Economics and Policy*, 7(1), 2-22. <https://doi.org/10.1093/reep/res016>
- Arndt, H. W. (1981). Economic development: A semantic history. *Economic Development and Cultural Change*, 29(3), 457-466. JSTOR. <http://www.jstor.org/stable/1153704> adresinden erişildi.
- Dresner, S. (2009). *The principles of sustainability* (2. ed., reprinted). London: Earthscan.
- Fay, M., & Weltbank (Ed.). (2012). *Inclusive green growth: The pathway to sustainable development*. Washington, DC: World Bank. <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-9551-6>
- Fukuyama, F. (1989). The end of history. *The National Interest*, 16, 3-18.
- Garcia, E. (2012). Degrowth, the past, the future, and the human nature. *Futures*, 44(6), 546-552. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2012.03.015>
- Hirschman, A. O. (2018). *Tutkular ve çıkarlar: Kapitalizm zaferini ilan etmeden önce nasıl savunuluyordu?* (Çev. B. Cezar). İstanbul: Metis.
- Holdren, J. P., & Ehrlich, P. R. (1974). Human population and the global environment: Population growth, rising per capita material consumption, and disruptive technologies have made civilization a global ecological force. *American Scientist*, 62(3), 282-292. JSTOR. <http://www.jstor.org/stable/27844882> adresinden erişildi.
- Inklaar, R., de Jong, H., Bolt, J., & van Zanden, J. (2018). *Rebasing 'maddison': New income comparisons and the shape of long-run economic development*. University of Groningen: Groningen Growth and Development Centre.
- Jacobs, M. (2012). *Green growth: Economic theory and political discourse*. (Sy GRI Working Papers 92). Grantham Research Institute on Climate Change and the Environment.
- Kenis, A. S., & Lievens, M. (2017). *The limits of the green economy: From reinventing capitalism to repoliticising the present*. London: Routledge.
- Méda, D. (2018). *Emek: Kaybolma yolunda bir değer mi?* İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mensah, J. (2019). Sustainable development: Meaning, history, principles, pillars, and implications for human action: Literature review. *Cogent Social Sciences*, 5(1), 1-21. <https://doi.org/10.1080/23311886.2019.1653531>
- Moatsos, M. (2021). Global extreme poverty: Present and past since 1820. *How Was Life? Volume II: New Perspectives on Well-being and Global Inequality since 1820* içinde (s. 264). OECD iLibrary.
- Polanyi, K. (2020). *Büyük dönüşüm: Çağımızın siyasal ve ekonomik kökenleri*. (C. 9, Çev. A. Buğra). İstanbul: İletişim Yayınları.

Schumacher, E. F. (2010). *Küçük güzeldir: Önceliği insana veren bir ekonomi anlayışı*. (Çev. O. Ç. Deniztekin). İstanbul: Varlık Yayınları.

Steenbergen, V., & Saurav, A. (2023). *The effect of multinational enterprises on climate change: Supply chain emissions, green technology transfers, and corporate commitments*. The World Bank. <https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1994-0>

Stern, N. H. (2007). *The economics of climate change: The stern review*. Cambridge, UK ; New York: Cambridge University Press.

Thompson, A. (2020). How the environment has changed since the first earth day 50 years ago. *Scientific American*.

Diğer Yayınlarımız

 Aziz Mahmud Hdayi Mah. Trbe Kapısı sok. No:13 skdar İstanbul

ikam.org.tr

bilgi@ikam.org.tr

[ikamorgtr](https://www.facebook.com/ikamorgtr)

[ikamorgtr](https://twitter.com/ikamorgtr)

[ikamorgtr](https://www.instagram.com/ikamorgtr)